

JURGIS – „PAVASARIO DIEVAS“

ŠV. JURGIO ĮVAIZDŽIO KILMĖ IR VIETA MITINĖJE TERPĖJE

Dainius RAZAUSKAS

Straipsnis priklauso plačiai sutvėrimo–ištvėrimo temai, nagrinėjamai kelių pastarųjų metų autoriaus darbuose, ir yra trečiasis, paskutinis iš Jurginių vaizdiniam skirtų ciklo (pirmasis – „Paleistos kaimenės: Pavasarinio gyvulių išginimo papročio mitinė prasmė“, Būdas, 2026, Nr. 1, p. 15–23; antrasis – „Atidaryta žemė, paleisti želmenys: Jurginių vaizdiniai ir jų mitinė prasmė“, Būdas, 2026, Nr. 2, p. 17–29). Jau išnagrinėti mitiniai vaizdiniai apie akmeniu, uola tėkmę užtvėnkusį velnią, slibiną ir uolą nuvertusį, perskėlusį, tėkmę paleidusį lietis Perkūną. Nesyk pažymėta, jog užtvėnkta ir išlaisvinta (sutvėrta ir ištvėrta) versmė neturi būti suprantama siaurai pažodžiui – tai daugelį įvairių išplėstinių bei perkeltinių prasmų apimantis „abstraktus“ vaizdinys. Jį gali atstoti uolos oloje paslėptas ir atrastas, „apyvartoti paleistas“ lobis, taip pat tradicinio ūkininko „lobį“ įkūnijantys gyvuliai, kurių uždarymas į tvartą („uolą“) atitinka uola užtvėnkta tėkmę, o išginimas iš tvarto („uolos“) į ganyklą per Jurgines – Perkūno iš (po) uolos paleistą lietis tėkmę. Apie tai kaip tik kalbėta pirmajame ciklo straipsnyje. Antrajame nagrinėti kiti Jurginių vaizdiniai – „uolai“ prilygstančios sustingusios žemės „atidarymas“ (pirmasis arimas) ir paleisti želti želmenys bei lietis rasa, lietus, irgi atitinkantys tą pačią „ištvėrimo“ ir paleistos lietus tėkmės schemą. Taip pat atkreiptas dėmesys į pirminę Jurgio vardo reikšmę ‘žemdirbys’. Dabar bus nagrinėjama paties šv. Jurgio įvaizdžio ir su juo susijusios „legendos“ apie slibino nugalėjimą kilmė, jos mitinės bei tautosakinės sąsajos, „pavasario mitologija“, taip pat Jurgio vardo kontaminacijos slavų kalbinėje terpėje ir galiausiai sąskambiai su atitinkama baltų mitine leksika (Jeru, Jorė ir pan.).

Reikšminiai žodžiai: šv. Jurgio legenda, slibino nugalėtojas, „pavasario mitologija“, Jorė, baltų ir lyginamoji mitologija.

■ Apie istorinį krikščionių šv. Jurgį (Georgijų) žinoma nedaug, tik tiek, kad jo tėvas buvo persas, motina – iš Kapadokijos, kad nuo jaunystės Jurgis tarnavo Romos legionuose, imperatoriaus Diokletiano laikais (valdė 284–305) buvo vietos garnizono vadas, tribūnas, tapo krikščionimi, atsisakė aukoti valstybės dievams ir už tai buvo nubaustas mirtimi. Šv. Jurgio kultas liaudyje ėmė plisti anksčiau, nei Bažnyčios buvo kanonizuotas. Ypač populiarus šv. Jurgis pasidarė kryžiaus karų laikotarpiu tarp Europos didikų ir tuomet pateko į daugybę herbų. O legenda apie nugalėtą slibiną ir išvadotą karalaitę su šv. Jurgiu tapo susieta tik XII a. ir prigijo po Jokūbo Voraginičio veikalo „Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai“ (XIII a.).¹

Jokūbas Voraginitis, remdamasis ankstesniais krikščioniškaisiais šaltiniais apie šv. Jurgį, prisipažįsta: „Jo skaitinys Nikėjos susirinkimo [325 m.] priskiriamas prie apokrifinių tekstų, nes pasakojimas apie jo kankinystę nėra

patikimas.“² O tai reiškia, kad viduramžiais šv. Jurgis dar buvo suvokiamas veikiau kaip legendinis (dabar tartume – mitinis) nei istorinis asmuo, ir kaip tik todėl jam prigijo akivaizdžiai mitinis pasakojimas apie slibino nugalėjimą.

Štai esminės ištraukos apie šv. Jurgio legendą iš Jokūbo Voraginičio veikalo, kuriose iškart galime atpažinti ne vieną mūsų jau aptartą³ mitinį vaizdinį:

Jurgis, iš Kapadokijos kilęs tribūnas, kartą atvyko į Libijos provinciją, į miestą, vardu Silena. Šalia to miesto telkšojo jūros didumo pelkė, kurioje slapstėsi pavojingas slibinas, daug kartų privertęs bėgti prieš jį apsiginklavusius žmones, o prisiartinęs prie miesto sienų, savo kvėpavimu visus nuodydavo. Todėl miesto gyventojai buvo priversti kasdien paaukoti jam po dvi avis, kad numalšintų jo įsiūtį, kitaip jis taip puldavo prie miesto sienų ir užnuodydavo orą, kad žūdavo daugybė žmonių. Kai avių jau buvo beveik nebelikę <...>, tai pasitarę jie nusprendė skirti po vieną avį, prie kurios būtų pridėtas žmogus. Taigi, lėmus burtui, visų sūnūs ir duk-

1 Žr. Kudirka 1997: 7–8; Salys 1983: 81–83 ir toliau; Rm-KIŽ: 147; SP I: 52; MHM I: 273–274 ir įvairiuose kituose žinyuose; gausiai literatūros apie šią Jurgio legendą nurodo Иванов, Топоров 1974: 200.

2 Voraginitis 2008: 397.

3 Ypač Razauskas 2025a: 15–22, 27–37, 39–41, 49–51.

Nežinomas liaudies skulptorius. Šv. Jurgis. XIX a. pab.
Arūno Baltėno nuotrauka. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje

ros būdavo atiduodami slibinui, ir nė vienam nebūdavo daroma išimtis. Kai beveik visi gyventojų sūnūs ir dukros jau buvo suėsti, kartą burtais buvo išrinkta ir slibinui paskirta vienintelė karaliaus duktė. <...> Keliaudamas pro šalį, šventas Jurgis pamatė ją verkiant ir paklausė, kas jai atsitiko. Ši atsakė: „Gerasis jaunikaity, greitai šok ant žirgo ir bėk, kad nemirtum kartu su manimi.“ <...> Jurgis tarė jai: „Nepasitrauk siu iš čia tol, kol nepapasakosi man, kas tau yra.“ Kai ji viską apsakė, Jurgis tarė: „Dukra, nebijok, nes pagelbėsiu Kristaus vardu.“ <...> Taip jiems bekalbant, iškėlęs iš ežero galvą, štai priartino slibinas. <...> Tada Jurgis užšoko ant žirgo ir, apsiginklavęs kryžiumi, narsiai puolė besiartinantį priešais slibiną. Stipriai sudrebinęs ietį ir patikėjęs save Dievui, smarkiai sužeidė jį ir parbloškė ant žemės. Ir pasakė mergelei: „Dukra, nedvejodama užmerk slibinui ant kaklo savo juostą!“ Kai ji tai padarė, slibinas sekė

paskui ją tarsi romiausias šuo. Kai ji atsivedė jį į miestą, tai išvydę žmonės ėmė bėgti per kalnus ir dykumas, kalbėdami: „Vargas mums, dabar jau visi žūsime!“ Tada šventas Jurgis davė jiems ženklą ir tarė: „Nebijokite, nes Viešpats atsiuntė mane pas jus tam, kad išvaduočiau jus nuo slibino keršto. Tik įtikėkite Kristų, tegul kiekvienas iš jūsų būna pakrikštytas, ir aš nudėsiu šį slibiną.“ Tada karalius ir visi žmonės buvo pakrikštyti. O šventas Jurgis, ištraukęs iš makšties durklą, nudėjo slibiną ir paliepė nugabenti jį už miesto. <...> Tą dieną buvo pakrikštyta dvidešimt tūkstančių žmonių, neskaičiuojant vaikų ir moterų. Pats karalius Švenčiausiosios Marijos ir švento Jurgio garbei pastatė stebėtino dydžio bažnyčią, iš po kurios altoriaus trykšta gyvas šaltinis – jo vanduo pagydo visus ligonius.⁴

4 Voraginietis 2008: 398–400, ankstesnio rankraščio variantą žr. 743: Nr. 884.

Taigi turime „jūros“ didumo „pelkėje“ tūnojusį ir iš „ežero“ išropojusį slibiną, kurį nudobus, pasilieja ir „trykšta gyvas šaltinis“, kuris „gydo“ ligonius. Iš šių mums jau gerai pažįstamų akivaizdžiai mitinių legendos vaizdinių neapartas liko tik karalaitės nuo slibino išvadavimas, apie kurį netrukus.

Krikščionys, be abejo, legendą stengiasi interpretuoti savaip: „Pirmiesiems krikščionims slibinas apskritai simbolizavo blogį, iš dalies – ir stabmeldystę. Todėl slibinas, šv. Jurgio perdurtas ietimi, buvo suvokiamas kaip gėrio pergalės prieš blogį simbolis, kartu ir perėjimo iš stabmeldystės į krikščionybę įprasminimas. Toks šv. Jurgio vaizdavimas pabrėžė ir Kapadokijos krikščionių pergalę. Kapadokija, iš kurios, manoma, buvo kilęs šv. Jurgis, vaizduota kaip karalaitė. Ilgainiui tikroji prasmė užsimiršo, ir vėlesniais laikais šv. Jurgio kovos su slibinu įvaizdis buvo interpretuojamas naujai, remiantis antikine legenda apie Antėją, nukovusį slibiną ant jūros kranto.“⁵

Žinoma, iš tikrųjų kaip tik antikinis mitas yra gerokai senesnis – viena iš šio itin archajiško, archetipinio mitinio siužeto apraiškų. Tik omeny, matyt, turėtas antikinis mitas apie Heraklį, nugalėjusį milžiną Antėją, ar juolab mitas apie Persėją, užmušusį iš jūros išropojusį slibiną ir taip išgelbėjusį karalaitę Andromedą, etiopų karaliaus Kefėjo dukrą, pririštą prie pajūrio uolos slibinui praryti, ir paskui paėmusį ją į žmonas su visa karalyste kraičio⁶. Mums svarbu nepamiršti⁷, kad Persėjas – griausmavaldžio Dzeuso sūnus ir net pačiu savo vardu tikėtinais siejasi su Perkūnu. Pasak Ovidijaus („Metamorfozės“ IV.718), ir slibiną jis nugalėjo ne bet kaip, o būtent „žaiibu atskriejęs per orą, / Sprandą suspaudė žvėries ir staugiančiam kardą suvarė“⁸. Palyginimui verta atsižvelgti ir į Senovės Egipto vadinamąjį „Mirusiųjų knygai“ priklausančius piešinius, kuriuose vaizdujami įvairūs dievai (tiesa, ne raiti, o pėsti), ietimi smeigiantys besirangantį anginą⁹.

Užtat etnologo Juozo Kudirkos pateiktas šv. Jurgio legendos paaiškinimas atrodo kur kas tikresnis, protingesnis: „Pats kovos su slibinu motyvas žinomas daugelyje šalių. Seniausios žinios apie tai kilusios iš Babilono – apie Marduką ir Tiamat. Iš klasikinio laikotarpio populiariausi siužetai – Apolonas su pitonu, Heraklis su hidra,

Belerofanas [Belerofontas, prisiminkime jo iš uolos išspirtą versmę¹⁰] su chimera, Persėjas, gelbsintis Andromedą. Romėnuose buvo paplitęs siužetas, dažnai kalamas ant karžygių antkapinių plokščių, vaizduojas raitelį, nugalintį priešą, parblokštą ant žemės prie arklio kojų. <...> Ši įvairių kraštų ir laikų legendose bei mene per karžygį išreikšta gėrio pergalės prieš blogį idėja perėjo į legendinį krikščionišką šv. Jurgio įvaizdį.¹¹

Prie įvairių „kraštų ir laikų legendų“ būtina pridurti ir kartinį vedų motyvą apie Indros nudobimą anginą Vritrą bei senovės germanų Toro nudobimą „Pasaulio anginą“. Užtat, pasak Arturo Moriso Hokarto, šv. Jurgis (Saint George) „yra ne kas kitas kaip Mardukas, Indra, Toras – senasis slibino nugalėtojas krikščionišku apdaru“¹².

Prie J. Kudirkos užsiminto motyvo, dažnai kálto karžygių antkapinėse plokštėse ir vaizduojančio ant žemės po žirgo kojomis parblokštą raitelio nugalimą priešą, drauge su Vytautu Tumėnu „galima paminėti vadinamąsias Jupiterio kolonas, primenančias krikščioniškoje tradicijoje gerai žinomą Šv. Jurgio ikonografiją. Jos aptinkamos Liuksemburge ir Pietų Vokietijoje, vaizduoja pusnuogį romėnų-galų Jupiterį, raitą kovojantį su Gigantu. Jupiteris laiko dešinėje rankoje šešių sukryžiuotų geležinių žaibų pundą *ceraunos*, o jo žirgas kojomis trypia priešininką“¹³. Tasai raito Jupiterio (nepamirškime Dzeuso Georgo!¹⁴) parblokštas priešas veikiausiai ir primintų Heraklio nugalimą milžiną Antėją, atitinkantį raito šv. Jurgio parblokštą slibiną. Juolab kad po keltų raito „Jupiterio“ žirgo kanopomis kitąsyk rangosi būtent slibinas¹⁵.

Mums čia svarbiausia, kad, J. Kudirkos žodžiais tariant, „Lietuvio, ypač žemaičio, naminis šv. Jurgio įvaizdis geriausiai išreikštas koplytstulpių skulptūrėlėse ir liaudies meistrų spausdintuose medžio raižiniuose.“¹⁶ Koplytstulpių skulptūrėlės čia kone pirštu į akį atitinka minėtąsias priešininką parbloškusio Jupiterio skulptūras ant kolonų (o medžio raižiniai bent iš dalies – antkapinės plokštės, tik tiek, kad ne akmeniniai, bet mediniai ir vietinio stiliaus). Pažymėtina, kad lietuvių „dievdirbiai čia nuo krikščioniškosios ikonografijos

5 RmKIŽ: 147.

6 VIAMŽ: 51.

7 Razauskas 2023a: 25 ir ištisai.

8 Ovidijus 1979: 114.

9 EBD: 40, 56, 59–62.

10 Razauskas 2023a: 19.

11 Kudirka 1997: 8; plg. SP I: 52; MHM I: 274; Witzel 2008: 263, 266.–274 ir kt.

12 Hocart 1970: 187.

13 Tumėnas 2022: 35, žr. 34, pav. 3.d, e.

14 Razauskas 2026a: 24–25.

15 Jones, Pennick 2007: 95.

16 Kudirka 1997: 24.

reikalavimų nutolo. Visi jų išdrožti šventieji Jurgiai be vėliavos su kryžiumi, tik kartais mažas kryželis ieties viršuje tematyti. Tai P. Galaunė laikė lietuviškuoju šv. Jurgio traktavimo savitumu¹⁷. Paties Pauliaus Galaunės žodžiais:

Mūsų liaudies grupinėj skulptūroj bene bus gražiausios šv. Jurgio statulėlės. <...> Jas randame dažniausiai koplytėlėse ant stiebo po vieną ar šalia kitų šventųjų statulėlių. Šv. Jurgis visuomet vaizduojamas ant žirgo, po kurio kojomis slibinas, šv. Jurgio duriamas ietimi į gerklę, greta stovi ar klūpo maldingai sudėjusi rankas bei iš knygos besimeldžianti karalaitė. <...> Dėl šios grupės siužeto reikia pasakyti, kad jis nei specifiskai kuriai nors Vakarų Europos daliai žinomas, nei krikščioniškosios simbolikos padaras. Jis yra populiarus tarp krikščionių ir magometonų [musulmonų] didesnioje Europos dalyje ir visoje Priekinėje Azijoje. Šiose šalyse šv. Jurgio vaizdavimas yra paveldėtas kartu su senovės kultūra ir primesta [perimta] senovės legenda apie Persėją ir Andromedą. Paveldėtas gali būti iš dalies savo vardo ir laiko šventimo funkcijų ir savybių, kurios senovės populiarios dievybės, susijusios su žemdirbyste ir derlingumu, dėka. Šias pastarąsias savybes jis nešė su savim į visas šalis, kur tik prasiskverbėdavo jo gerbimas. Jo įsivaizdavimas daugelyje atvejų susiliedavo su vietinių senovės stambeldžių [pagonių, nekrikščionių] dievybių vaizdais, turinčiais ryšį su žeme, jos derlingumu ir gyvuliais.

Legenda, susijusi su šv. Jurgiu, yra tolimesnės prieškrikščioniškos kilmės, o legenda kovos su slibinu yra paplitusi daugelyje šalių. Seniausios žinios apie ją pareina iš Babilono – Mardukas ir Tiamat – ir Senovės Indijos – Krišna ir gyvatė Kalija, Indra ir Vritra. Iš klasikinio laikotarpio žinoma daug tos pačios legendos atpasakojimų; daugiausia jų žinomos: Apolonas ir Pitonas, Herkulesas [Heraklis] ir Hidra, Belerofontas ir Chimera [gorgonė Medūza], Persėjas, gelbėjas Andromedą. Ta legenda pateko ir į krikščionybę ir, kaip žinome, ne vienas šv. Jurgis su ja yra susijęs.

Šv. Jurgio, sėdinčio ant žirgo ir nugalinčio slibiną, vaizdavimo tipas nėra krikščioniškos minties. Raitelio, nugalinčio priešą arba kurį žvėrį, vaizdavimas, matyti, yra Rytų kilimo. Taip krikščionybės laikotarpy, tarp ko kito, dažnai buvo vaizduojami sasanidų [dinastijos Irano] valdovai. Rymiečiuos [Romos imperijoje] buvo paplitęs siužetas, kuris dažnai buvo iškalamas ant mirusių karžygių akmens antkapinių plytų ir vaizduojas raitelį, nugalintį priešą, parblokętą

ant žemės prie arklio kojų. Panašiai atvaizduotas raitelis ant dipticho, esančio Luvre ir vadinamo „Konstantinas tikėjimo globėjas“. Belerofonto su Chimera kovos siužetas dažnai buvo vaizduojamas senovės mene ir aptinkamas net po to, kai krikščionybė buvo įsigalėjusi <...>.

Visos šios legendos apie kovą su slibinu (draikonu, smaku) turėjo simbolinės reikšmės, o tokio siužeto vaizdavimas, kaip, pavyzdžiui, raito Choruso [Horo], nugalinčio krokodilo pavidalo Setą-Tifoną, simbolizavo dviejų pradų kovą ir šviesos, gėrio, tvarkos nugalėjimą prieš tamsą, piktą, chaosą. <...> Šis tikėjimo nugalėjimo netikėjimo [tikėjimo, nugalėjusio netikėjimą,] simbolis, susijęs su karžygio vaizdavimu, perėjo į krikščionybę. Ta prasme buvo vaizduojamų Egipte daug sėdinčių ant arklių šventųjų, kurių pats populiariausias atstovas ir yra šv. Jurgis. <...>

Kadangi liaudies skulptūra siužetus, kaip jau matėm, greičiausiai yra gavusi iš bažnyčių, tai ir šv. Jurgį, rodos, turėtų taip vaizduoti, kaip liepia krikščionybė. Bet tie mūsų skulptoriai, ypač pamėgę šv. Jurgio vaizdavimą, beveik visuomet nuo anų krikščioniškosios ikonografijos reikalavimų nutolo. Nė vienas jų neturi vėliavos su kryžiumi, o tik kartais mažą kryželį tematome ieties viršūnėje.¹⁸

Nes lietuvių dievdirbiai, galimas daiktas, dirbo visai ne krikščionišką šv. Jurgį, o Perkūną ar kokį jo atstovą, parblokęsį slibiną, tik dirbtinai „pakištą“ po šv. Jurgio pavidalu, savaime nelabai tekrikščionišku.

Šv. Jurgio įvaizdyje esant sukrikščionintą tautosakinį senųjų tradicijų slibino nugalėtoją parbrėžia Vladimiras Propas:

Labai įdomų pavyzdį teikia stebuklo apie šv. Jurgio nugalėtą slibiną kanonizavimo istorija Vakarų bažnyčioje. Šis stebuklas kanonizuotas daug vėliau nei pats šv. Jurgis, be to, kanonizavimas pasižymėjo atkakliu Bažnyčios pasipriešinimu. Kadangi slibino nugalėjimas priklauso daugeliui pagoniškųjų religijų, tai jis ateina būtent iš ten. Tačiau XIII a., kai tų religijų nė gyvo pėdsako nebebuvo, tarpininko vaidmenį galėjo atlikti tik epinė liaudies tradicija. Jurgio populiarumas iš vienos pusės, ir slibino nugalėtojo populiarumas iš kitos, kaip tik ir lėmė Jurgio įvaizdžio susiliejamą su slibino nugalėtoju, o Bažnyčia buvo priversta šį susiliejamą pripažinti ir kanonizuoti.¹⁹

17 Kudirka 1997: 25.

18 Galaunė 1930: 188–191 (cituoja ištaisyti akivaizdūs riktai bei nesupratimai).

19 Пропс 1998a: 235; plg. 1998b: 235; Иванов, Топоров 1975: 62.

Nežinomas liaudies skulptorius. Šv. Jurgis. XIX a. pab. Arūno Baltėno nuotrauka. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje

Jokių abejonių dėl Jurgio legendos kilmės nepalieka Vladimiro Propo minėtai epinei liaudies tradicijai atstovaujančios viduramžių graikų epinės liaudies dainos, kuriose aiškiai matyti atitinkamos pasakos siužetas su daugybe pasakai būdingų elementų (pavyzdžiui, kartais slibiną jis užmuša kardu, o užmušęs padeda galvą karalaitėi ant kelių ir užmiega); be menkiausių užuominų į istoriją, tik kad slibino nugalėtojas vadinamas šv. Jurgiu (Georgijumi)²⁰. Šiaip ar taip, „aiškiai matyti, jog dainą apie šv. Jurgį slibino nugalėtoją sudaro iš dalies perdirbtas, atnaujintas archajiškasis siužetas apie herojų, užmušantį vandenį užtvėnkusį slibiną“²¹. Negana to, kai kuriuose šios graikų epinės liaudies dainos variantuose šv. Jurgis pats prisipažįsta savo perkūnišką kilmę: „Aš – žaibo sūnus, griaustinio vaikaitis“, arba: „Aš – žaibo sūnus, griaustinio vaikaitis, dundesio provaikaitis“²². Panašiai makedonų manyta, kad šv. Jurgis valdo pavasarinį lietų bei griaustinį (šis pasigirsta jam jojant per dangų) ir, užmušęs slibiną, paleidžia lietus vandenį²³.

20 Ручкина 1984: 234–255, ypač žr. 238, 242, 245, 246, 249, 252.

21 Ручкина 1984: 239.

22 Ручкина 1984: 241.

23 СД I: 498.

Šv. Jurgio legendos pamatu bus tapusi plačiai žinoma tarptautinė pasaka, Arnės–Tompsono(–Uterio) kataloguose (AT, ATU) gavusi numerį 300; ja kaip tik prasideda stebuklinių pasakų skyrius. Gerai žinoma ji ir Lietuvoje. Jono Balio sudarytame, remiantis tarptautiniu, lietuviškų pasakų kataloge (LPK) jos siužetas trumpai persakytas taip:

300. *Slibinų kovėjas*. Herojus išgelbsti jūrų slibinui pažadėtą karalaitę (kartais net tris); gyvulių ar stebuklingą galią turinčių daiktų pagalba nugali ir sunaikina slibiną (slibinus); nuvargęs užminga giliu miegu, tuo pasinaudoja karalaitės vežėjas – nužudo herojų ir priverčia karalaitę sakyti tėvams, jog jis esąs išgelbėtojas; gyvuliai atgydo herojų, jis atvyksta į karaliaus dvarą kaip tik tuo metu, kai apgavikas ruošiasi vesti karalaitę; herojus įrodo, jog jis yra tikrasai išgelbėtojas (karalaitės duotas ženklas – žiedas arba skarelė, slibinų liežuviai ir pan.), veda karalaitę, apgavikas tinkamai nubaudžiamas. (Labai populiarus motyvas, sutinkamas įvairiuose pasakojimų junginiuose.)²⁴

Ironiška, kad krikščionių šventasis šios pasakos herojaus (aiškiai atstovaujančio Perkūnui)

24 Balys 2002: 41.

vietoje atsidūrė visai taip pat, kaip pačioje pasakoje – jo vežikas, prisiskyręs sau tikrojo slibino nugalėtojo nuopelnus. Atitinkamai mūsų uždavinys – prižadinti iš užmaršties „užmigusį“ tikrąjį slibino nugalėtoją, kad jis, parodęs aiškius savo žygdarbio ženklus, atsiimtų jam teisėtai priklausančią karalaitę (žmogaus sielą) ir karalystę (raiškos erdvę).

Pasak Donato Saukos, pasakoms būdingas „slibino vaizdavimas, laikant slibino nukovėją stebuklingu miesto, krašto išgelbėtoju, primena populiarią viduramžišką legendą. Legenda vaizdingai atkurta 1135 m., nors siekianti žymiai ankstyvesnius laikus ir aiškiai besiremianti graikų folklorine versija <...>. Legenda savo pasakiskais siužeto rėmais, o ne krikščioniška idėja, kuri labai dirbtinai įpinta į pasakojimą, galėjo turėti tiesioginį poveikį visam europinės pasakos 'Slibino užmušėjas' tipui – dabar šitą poveikį sunku atskirti nuo kitų senesnių, orientalinių, antikinių ir naujesnių – viduramžiškų šaltinių“²⁵.

Pastaraisiais laikais pasaką yra nagrinėjusi daugiatomio lietuvių stebuklinių pasakų rinkinio pirmojo tomo sudarytoja Jūratė Šlekonytė:

Pasaka žinoma pavadinimu „Slibino nugalėtojas“ (ang. *The Dragon-Slayer*, vok. *Drachentöter*). Ji paplitusi visoje Europoje, Azijoje, Šiaurės ir Pietų Amerikoje, Šiaurės Rytų ir Vakarų Afrikoje. <...> Pasaka plačiai žinoma kaimynų šalyse – Latvijoje, Lenkijoje. Rytų slavų pasakose herojus nugali ir išlaisvina caraitę. Dažnai šis pasakos tipas būna kitų pasakų epizodas. <...> Lietuvoje užrašyti 79 grynai ir 230 kontaminuotų variantų.²⁶

Toliau tyrinėtoja irgi pažymi pasakos panašumą į legendą apie šv. Jurgį, tik daro visai priešingą, logiškai prieštaringą ir akivaizdžiai klaidingą išvadą apie jų tarpusavio santykį: „Legenda apie šv. Jurgį, parveriantį ietimi slibiną, itin artima aptariamajam pasakos tipui apie slibino nugalėtoją, tad pagrįstai galima manyti, jog legenda nulėmė pasakos atsiradimą. Iš tiesų ši legenda, nors užfiksuota XIII a., pasak kai kurių šaltinių, turi senesnes ištakas, siekiančias ikikrikščioniškuosius laikus. Kaip žinoma, krikščioniškieji pasakojimai paprastai remiasi liaudies pasaulėžiūroje ilgus metus funkcionavusiais populiariais įvaizdžiais, kurie pakoreguojami, priderinami prie krikščionybės dogmų. Todėl greičiausiai tiek legenda, tiek pasaka turi bendras

šaknis – jos abi kilusios iš vaizdinio apie pirmąją mitinę blogio ir gėrio jėgų kovą. Vėliau per religinę raštiją, bažnytinius pamokslus pasaką veikė ir legendoje perteikiamos idėjos. Tai rodo tam tikros pasakos detalės: slibino nugalėtojas vadinamas šventojo Jurgio vardu, o slibinas tapatinamas su velniu.“²⁷

Iš tiesų, slibino nugalėtojas kartais pavadinamas Jurgiu, taip pat Mykolu, Juozapu, ir, žinoma, Jonu²⁸, kaip daugelio lietuvių pasakų pagrindinis herojus. Taip, tai krikščionybės įtakos pėdsakai, bet tik labai paviršutiniški. O kad „slibinas tapatinamas su velniu“, tai krikščionybė, kaip mums jau turi būti aišku²⁹, dėl to visai niekuo dėta. Svarbiausia: šv. Jurgio legenda niekaip negalėjo „nulemti pasakos atsiradimo“ jau vien dėl to, kad ši grimzdi tokioje praamžėje senovėje, kurios net iš tolo negalima palyginti su pora tūkstantmečių krikščionybės bei nepilnu tūkstantmečiu šv. Jurgio legendos ir kad pasaka, pačios J. Šlekonytės pripažinimu, paplitusi kone visame Žemės rutulyje, apimančiame ir tas sritis, kuriose apie krikščionybę vargu ar bent viena ausimi girdėta.

Todėl kur kas tikresnis, rimtesnis yra Nijolės Laurinkienės jau prieš kurį laiką pateiktas pasakos kilmės aiškinimas:

Nuo seno mitologijos tyrinėjimuose reiškiamas požiūris, kad pasaka yra transformuotas ar degradavęs mitas. Tai liudija seniausios stebuklinės pasakos. Jose atsisipindi ne tik paskiri mitiniai vaizdiniai, bet ir ištisos semantinės mitų struktūros. Šiuo požiūriu ypač dėmesio vertos pasakos apie herojaus kovą su slibinu (AT 300, AT 300A). Jose galima išvelgti liekanas transformuoto mito apie griaustinio dievo kovą su priešininku. <...>

Bendriausias nurodytų pasakų turinys: Karaliaus dukterį pavagia smakas. Piemuo (tarnas, kareivis) žada išvaduoti karalaitę. Prie marių (ant kalno, prie tilto) įvyksta mūšis. Smakas nudobiamas. Karalaitė išvaduojama. Herojus veda išvaduotą karalaitę.

Gilinantį į pasakų variantus, pastebėta, kad kai kuriuose iš jų figūruoja audros, griaustinio motyvas. Kaip tik šis motyvas ir paskatino kelti mintį, kad minėtose pasakose glūdi tam tikro mito klodas. Svarbu pabrėžti, kad griaustinio, audros motyvas įterpiamas į kovos su slibinu vaizdą. Herojui artinantis prie smako, ima griausti, žaibuoti arba audra kyla ateinant pa-

25 Sauka 1970: 71–72.

26 SP I: 49.

27 SP I: 53; pasaką, kurios herojus vardu Jurgis, čia žr. 150–152, Nr. 20; plg. BsLP I: 348, Nr. XIII.11.

28 Laurinkienė 1996: 204.

29 Razauskas 2025a: 15–22.

čiam smakui: *Prisiartinus jiems prie giraites, prade teip griaudet, o žaibas teip plake in akis, kad ne viens nenorijo toliau eit. <...> Sucype kažin kokiū balsu smakas ir kitą galvą iškišo – ir tų Petras nukirto. Teip jis jam nukapo iki vienai visas devynias. Kada paskutinę nukirto, nustojo vėjus su grausmu.*³⁰ Ir t. t.

Tad viskas veda prie tos pačios, mums jau savaimė suprantamos išvados: tiek šv. Jurgio, tiek legendai apie jį pagrindu tapusios pasakos herojaus provaizdis, tikrasis slibino nugalėtojas yra Lietuvoje – Perkūnas, kitur – kitu vardu vadinamas griaustinio dievas.

Pranė Dundulienė su slibino nugalėjimu gana įtikinamai susiejo ir kitus mūsų jau aptartus³¹ Jurginių vaizdinius: „Šv. Jurgis, kaip archajinis kovotojas su gyvate, nugalėjęs slibiną ar gyvatę, sukeldavęs naudingą augmenijai lietų. Lietaus nebuvimas ir viduramžiais buvo aiškinamas kaip piktos gyvačių veiklos padarinys. Todėl šv. Jurgis, gyvatės, gyvenančios po žeme ir valdančios vandenį, nugalėtojas, Jurginių apeigose buvo prašomas atrakinti žemę, išleisti vandenį, rasą“; negana to: „Lietuvių tautosaka rodo, kad šv. Jurgis kovojęs su slibinais ir gyvatėmis, ne tik gyvenusiais požemiuose, urvuose, ant aukšto kalno, esančio tarp dangaus ir žemės, bet ir debesyse.“³² Iš jų, suprantama, pasilieja lietūs.

Šv. Jurgio žygdarbis pasitelkiamas ir užkalbėjimuose nuo gyvatės, iš kurių vienas prasideda taip: *Jojo šventas Jurgis lauku, jojo giria, prijogo didelį ežerą. Prijojęs nuo žirgo nusėdo, gyvatę užmynė. Raitosi gyvatė, šventą Jurgį kojono gelia* ir t. t.³³ O rusų užkalbėjimuose grasinama, kad šv. Jegorijus gyvates *громом разобьет* „griaustinio sudaužys“, *молоньей сожжёт* „žaibu sudegins“; be to, gyvatės žiemą miegančios po žeme, o žemės paviršium išlendančios per Jurgines atsidarius žemei arba, kita vertus, nugriaudėjus pavasarį pirmajam perkūniui³⁴.

Į mitinį motyvą apie slibinui atiduodamą ir paskui herojaus išvaduojamą karalaitę čia pernelyg giliai leistis neturime galimybės. Žinoma, jis veikiausiai nevienareikšmis, kaip ir paties slibino vaizdinys, ir mitiniai vaizdiniai apskritai. Nekalbėsime

apie dažnai šia dingstimi minimą mergelių aukojimą „vandens dvasiai“³⁵, nes ir pats slibinas, kaip matėme³⁶, visai nebūtinai turi būti laikomas „vandenų valdytoju“, ypač kai jam atvedamos karalaitės laukia ant kalno³⁷. Mūsų tikslas dabar – pastebėti šį mitinį motyvą esant bendraprasmi (homologišką) su kai kuriais mūsų nagrinėjama ir jau aptartais vaizdiniais.

Pirmiausia prisiminkime vieną jau nesyk minėtą³⁸ pažįstamo tipo (ATU 613) pasaką, kurioje raganos sulėkusios viena kitai pasakoja: *Burtininkas užpykęs padarė taip, kad visoj parapijoj suvis prapuolė vanduo. <...> Pamiškėj yra didelis akmuo. O kad kas tą akmenį atverstų, tuoj vėl atsirastų visur vanduo, kaip ir pirma; kita jai antrina: Mano pusėj girdėt dar gudriau. Mūsų karaliūčia serga ir iš viso jau silpna. Daktarai iš visų pusių važinėjo, bet negalėjo suprast jos ligos. <...> Kai tik karaliūčia užminga, iš po sienos išlenda rupūžė ir žinda karaliūčios krūtį. Kad kas tą rupūžę užmuštų, iškeptų, sutrintų ir pradėtų tų miltelių karaliūčiai davinėt, tai po aštuonių dienų suvisu būtų sveika; tai sužinojęs pasakos herojus liepė išverst didžiulį akmenį, kuris tenai gulėjo palindęs per pusę žemėn. Kai tik išvertė tą akmenį, tuoj šoko vanduo, ir visi šulniai, balos ir upės prisipildė; o tada nuėjo pas karalių, įsiprašė į karalaitės kambarį, pakūrė pečiuką – ir laukia. Šit iš po sienos ir išlenda bjauri rupūžė. Tas ilgai nelaukdamas pagriebė kačergą, kabarkšt ir užmušė, ant keptuvės iškepė, sutrynė ir pradėjo po trupučiuką davinėt tų miltelių panelei. Panelė tuoj pradėjo eit geryn ir geryn.*³⁹

Ir ten pat minėtą dar vieną to paties tipo pasaką, kurioje vietoj pieno varlė-rupūžė čiulpia karalaitės kraują – ir vėlgi pagrečiui su upę užvirtusiu bei užtvenkusiu akmeniu. Taigi, tokiam ir tokiam mieste guli patalė karalaitė. Kokie tik gydytojai nevažinėja, niekas negali jos išgydyti. Bet kad kas žinotų – po pamatais, kur ji guli, yra žalioji rupūžė ir žinda karalaitės kraują. Kad kas rupūžę užmuštų, gautų daug pinigų; ir iškart toliau priduriama, jog yra toks ir toks miestas ir tenai nėra vandens. Bet kad kas žinotų – mieste yra didžiausias akmuo. Tai, kad tą akmenį atverstų, imtų tekėti didžiausia upė, vandens užtektų visam miestui ir apylinkei; pasakos herojus atlieka abu žygdarbius: *Nuėjo, patraukė lovą, žiūri, kampelyje skylė. Atlėšė*

30 Laurinkienė 1996: 203.

31 Razauskas 2026a: 18–22.

32 Dundulienė 1996: 82.

33 Elisonas 1931: 96, Nr. XIII.

34 Гупа 1997: 335, 336; žr. Успенский 1982: 146.

35 Kaip kad Frazer 1995: 143–145; Пропп 1998a: 301–302, 339–343, 406 ir kt.

36 Razauskas 2025a: 33–37.

37 Pavyzdžiui, LTs III: 211, Nr. 96; BsOPS: 99, Nr. 42 ir kt.

38 Razauskas 2023b: 18–21; 2024: 26–28, 33–42.

39 BrnP II: 68–71, Nr. 27.

Kazimieras Mockus. Šv. Jurgis. XX a. 3 deš. A. Baltėno nuotrauka. Saugoma Lietuvos nacionaliniame muziejuje

*tada lentą – tupi rupūžė. Sviedė ją krosnin ir sudegino; tada nukeliavęs akmenį atvertė, – didžiausias vanduo, didžiausia upė ėmė tekėti ir išsiliejo upe liais: visai apylinkai užteko vandens.*⁴⁰

Kaip irgi jau turėjome progą įsitikinti⁴¹, moters, merginos pieną bei kraują žinda ne tik rupūžė, bet ir angis-slibinas, tik gal nepasitaikė pasakos su tokiu akivaizdžiu užmušto slibino ir paleisto lietis vandens paralelizmu. Užtat šį paralelizmą turime kai kuriose pasakose apie slibinui atiduotą ir herojaus išlaisvintą karalaitę. Pavyzdžiui, vienoje, užrašytoje Gervėčių apylinkėse, mūsų irgi jau minėtoje.

Herojus keliavo sau: *Tadu žiūri – miestas, nēr undenio. Nė kiek, nė kiek nēr undenio. Žiūri – veda tokių, znočias [vadinasi], kap gaspadoriaus dukterį. Ir tadu paklojo visų miestų žėlabu [gedulu]. Visur žėlaba, ir veda jau tų mergų, un to jau šulnio sodzina, kur jau tį yra tokia žvėris. Tep tadu ji kap ėmė – sako: „Pasakyk, kol’ čia nėra gi jau undenio visame mieste jau šulniuosa?“ <...> Tada ana kų paprovijo [papasakojo]?*

Sako: „Cionai mano yra brolis, slibinas su dzvylika galvų, itan šulnyje“. Nu, ir dar jau sako: „Taigi va ažtai undenio nēr“. Tuomet herojus sako: „Nevėžkit itos mergaitės, tegul ana būva. <...> A mės, – sako, – jų apginsim.“ Tep visi žmonės kone verkia. Kurgi: undenia nebus, popamirs visas miestas. Nu, anas visoja [vis tiek] ėmė – sako: „Mės, – sako, – cionai, – sako, – kariausim.“ Galiausiai herojus slibinui Visas galvas pakapojo, ir anas jau tadu... Tep anas vis tiek undeny ažgulį tįnai šulny. Galų gale herojus pasitelkė savo pagalbininkus žvėris, ir anys tadu jau ištįsė visas galvas. Nu, ir tadu jau radosi undenio, visi žmonės labai veseli [linksmai]. Ė kap jau to karalaitė, ė jaugi jau jos karalius, tata, labai veseli. Nu, tadu to karalaitė davė jam runkinaicį ir davė aukso žiedų. Itai jau kų jis, anas, gi jau apgynė.”⁴²

Panašu, jog, viena vertus, karalaitės kraują čiulpianti ir taip ją susargdinusi rupūžė ar anginas (kilme susijęs su rupūže) ir, antra vertus, karalaitę pagrobęs ar sau jos pareikalavęs slibinas – vieno abstraktesnio motyvo dvi konkrečios atmainos.

40 LTsR: 335, 337.

41 Razauskas 2025a: 39–41.

42 GP: 73, Nr. 7.

Kai kuriais atžvilgiais dar iškalbingesnė kita, Nijolės Laurinkienės persakyta, mums irgi jau pažįstama pasaka⁴³:

Sūnus Petras ir duktė Alena po tėvo mirties išėjo į pasaulį, kur akys veda. Sutiko medžiotoją, kuris davė jiems tris kurtus ir triūbelę, kuri būsianti jiems reikalinga. Vienam iš kurtų iškasus po dideliu akmeniu duris, jie ėmė leisti žemyn ir priėjo gražius rūmus, kurie priklausė velniui. Petras kalaviju nudobė velnią ir iškeliavo toliau. Sustojo mieste, kuris buvo juodai apdengtas. Karčiamoj sužinojo, kad karalius turi atiduoti vienturtę dukterį smakui, kuris duoda miestui vandenį. Petras su kurtu nuėjo į giraitę prie išpurtusio storo ąžuolo, po kuriuo yra skylė į smako rūmus. Tą dieną, kai atvežė karalaitę, Petras nuėjo prie ąžuolo, atsistojo prieš skylę. Griaudžiant ir žaibuojant iš skylės pradėjo veržtis liepsna su dūmais, ir smakas iškišo vieną galvą. Petras kalaviju nukapojo tą galvą. Kai nukapojo visas galvas, nustojo griaudėti, o iš ąžuolo pradėjo veržtis vanduo.⁴⁴

N. Laurinkienė papildomai pabrėžia: „Petras, nukovęs smaką, ne tik išvaduoja karalaitę, bet ir išlaisvina vandenį, kurį buvo užgrobęs smakas.“⁴⁵ Ir tai įvyko perkūnui griaudžiant bei žaibuojant. O „durys“ po dideliu akmeniu ir juo lab skylė po ąžuolu iš esmės yra mums jau gerai pažįstama⁴⁶ *ola po uola*.

Šiaip ar taip, šių dviejų vaizdinių – užtvenkto bei paleisto lietus vandens ir pagrobto bei išlaisvintos mergelės – junginys būdingas ir žinomas plačiai pasaulyje – kaip kad ir mūsų jau aptartas⁴⁷ paleistų gyvulių ir pasiliejusio vandens vaizdinių junginys. Kaip sakyta⁴⁸: „Pšavų pasakoje herojus patenka į miestą, kuriame dėvas [čia – slibino pavidalo demonas] laiko užtvenkęs vandenį, reikalaujamas už jį duoklės – mergelių. Beludžių pasakos herojė sako: ‘Šiandien karaliaus eilė atiduoti mane slibinui, kad jis paleistų bent kiek vandens į kanalus, nes miestas nusikamavęs iš troškulio.’“⁴⁹ Abchazų „Nartų“ epe slibinas Agulšapas užtvenkę vandens versmes ir už pasinaudojimą jomis pareikalavo gražios mergelės, tačiau galų gale herojaus Sasrykvos buvo užmuštas; panašiai adygų variante slibinas, vardu Bliago, mergelių

už vandenį reikalavo užtvenkęs upes, bet galiausiai herojaus Batrazo irgi buvo nudobtas⁵⁰. Pasak Milicos Matjė, nagrinęjusios Senovės Egipto ir jo aplinkos mitinius vaizdinius, „vakarų Sudane pasakojama apie slibiną, sergėjusį vienintelę apylinkėje versmę ir reikalavusį už vandenį kas savaitę merginos kaip išpirkos. Atvykęs herojus užmuša slibiną ir šitaip išgauna gyvenvietei vandenį“⁵¹.

Šiek tiek sumaišytus tuos pačius dėmenis nesunku įžvelgti ir Apreiškime Jonui (12.12–13.1): „Bet vargas žemei ir jūrai, nes pas jus nukrito velnias, kupinas baisaus įniršio, žinodamas mažai beturįs laiko. Slibinas, pamatęs, kad yra nutrenktas žemėn, puolė persekioti moterį, kuri buvo pagimdžiusi berniuką. <...> Gyvatė išliejo iš savo nasrų paskui moterį lyg upę vandens, kad nuplukdytų ją bangomis. <...> Ir įnirto slibinas prieš moterį, ir metėsi kautis su kitais jos palikuonimis, kurie laikosi Dievo įsakymų ir Jėzaus liudijimų. O aš stovėjau ant jūros kranto. Ir išvydau iš jūros išnyrant žvėrį, turintį dešimt ragų ir septynias galvas“, ir t. t.

Galų gale, mergelės pagrobimas ir išvadavimas – tai dar viena mūsų nagrinėjamos pamatinės *sutvėrimo* ir *ištėrimo* schemos apraiška. Taikliai dviem sakiniiais šio mitinio vaizdinio prasmę apibendrina Džozefas Kempbelas: pasak jo, „iš piktos pabaisos iškovotą laisvę, iš tirono Sutvėrimo (*tyrant Holdfast*) gniaužtų išlaisvintas gyvybines galias simbolizuoja moteris – mergelė, išvadauta iš nesuskaičiuojamos galybės nudobtų slibinų“⁵².

Marselis Mosas yra pažymėjęs: „Jauno dievo pergalė prieš senovinę pabaisą – tai pavasario šventės apeiga. Marduko šventė pirmąją nisanos mėnesio dieną kartojo jo pergalę prieš Tiamat. Šventojo Jurgio šventė, tai yra slibino nugalėjimas, minima balandžio 23.“⁵³

Dar aiškiau yra pasisakęs hetitologas Oliveris Robertas Gernis: „Slibino nužudymas – tai tipiškas naujametinis mitas, aptinkamas babiloniečių Sukūrimo epe <...> ir panašiuose pasakojimuose bei dramose daugelyje pasaulio kraštų“; atitinkamas senovės hetitų „tekstas atvirai teigia, jog mitas buvo sakomas per šventę *purulli* – veikiausiai kasmetinę pavasario šventę. Teisėtai

43 Razauskas 2025a: 33.

44 Laurinkienė 1996: 208; žr. 1994: 7.

45 Laurinkienė 1996: 209.

46 Iš dalies Razauskas 2025b: 35–40 ir kitur.

47 Razauskas 2023c: 63–69 ir 2026b: 15–18.

48 Razauskas 2025a: 31–32.

49 Пропп 1998a: 338.

50 MHM I: 36, 176.

51 Матъе 1996: 184.

52 Campbell 2004: 316; plg. Campbell 2019: 378.

53 Мосс 2000: 92.

tad galime šį mitą gretinti su kitais to paties tipo mitais, irgi sakytai per metų laikų šventes“; savo ruožtu „reljefas iš Malatjos kaip tik vaizduoja šį mitą arba į jį panašų: dievas, lydimas mažesnės figūros, iškėlęs ietį žengia link susirangiusio angino“⁵⁴. Ši mažesnioji figūra čia atstoja mergelę šv. Jurgio legendos kompozicijose – nuo slibino išvaduoją karalaitę⁵⁵.

Šiuo atveju būtina skirti dvi Naujųjų metų šventes, dvejus Naujuosius metus – žiemos ir pavasario, kitaip tariant, astronominius Naujuosius metus per žiemos saulėgrįžą ir gamtinius Naujuosius metus (apytiksliai) per pavasario lygiadienį. Kadangi pirmieji mažiau reikšmingi ūkiui ir reikalauja atidesnių stebėjimų, juos būtų galima laikyti žynių Naujaisiais metais, o antruosius – žemdirbių bei gyvulių augintojų Naujaisiais metais, nes jais pradedami žemės ūkio bei gyvulininkystės darbai. Pagal abiejų tarpusavio santykį, žiemos Naujuosius metus būtų galima palyginti su pastojimu, o pavasario – su gimimu arba, atitinkamai, su padėtu kiaušiniu ir paukštyčio išsiritimu iš jo – šį įvaizdį kaip tik perteikia Velykų ir ypač Jurginių kiaušiniai.

Šiaip ar taip, ir Lietuvoje ištis, pasak Jono Balio: „Jurginės yra ir ūkininkų naujų metų pradžia.“⁵⁶ Ir pasak Balio Buračo: „Jurginės – žemdirbių Naujieji metai. Jau žiloje senovėje lietuviai naujus metus pradėdavo pavasarį. Tačiau ir dabar beveik visoje Lietuvoje žemdirbių metai prasideda nuo Jurginių. Nuo to laiko sudaromos visos žemės išnuomojimo sutartys, nuo tos dienos išsidangina senieji ūkių nuomininkai ir kamininkai, ateina naujieji.“⁵⁷ Ir Nijolę Laurinkienę jau turėjome progą⁵⁸ pastebėti sakant: „Jurginės laikomos žemdirbių naujaisiais metais.“⁵⁹

Užtat mūsų jau nebeturėtų stebinti ta pati pavasariinių Naujųjų metų sąsaja su Perkūnu: „Pirmosios perkūnijos pavasarį prasmė artima Naujųjų metų šventei, jos abi žymėjo perėjimą į naujos kokybės pasaulio būvį. Ir per Kalėdas, ir pavasarį pirmą kartą reikšdamasis dievas Perkūnas nugalėdavo velnią ar panašios prigimties būtybę.“⁶⁰

Šiaip ar taip: *Perkūnas pavasarį laikomas pavasario pranašu ir gamtos atgaivintoju*

(Šimkaičiai, Raseinių r.); *Kai pirmą kartą išgirsta griaudžiant, sako, kad dabar būsiąs tikrasis pavasaris. Mat Perkūnas išvarę iš žemės paskutinį pašalą* (Šiauliai)⁶¹.

Tai veikiausiai visuotinybė, nes štai ir Pietų Sibiro tiurkų tautose: „Pavasario pirmaisiais garsiniais signalais laikyti gegutės kukavimas ir pirmasis griaustinis“; konkrečiau: „Pavasario pradžią chakasai nustatydavo pagal pirmąjį griaustinį.“⁶²

Savo ruožtu, pasak Skaidrės Urbonienės: „Kadangi Jurginės yra ryški pavasario pradžios šventė, galima būtų manyti, kad šv. Jurgis galėjo būti suvokiamas kaip pavasario personifikacija, nugalinti žiemą – slibiną.“⁶³ Kaip kad sakoma gyvulių išginimo dingstimi jau minėtoje dainoje:

*Šalta žiema šalin eina,
Pavasarielis ateina.
Saulė šviesi pasirodė,
Žemelai šilumą duoda.
Švintas Jurgis kai atėjo,
Visi galvius išvarė.*⁶⁴

Žiema stingdo, sukausto, *su-stabdo* ir *už-tvenkia*, o pavasarį, priešingai, – viskas atitirpsta, *pasi-leidžia* ir *pasi-lieja*. Taigi žiema *su-tveria*, o pavasaris, padedamas Perkūno, *iš-tveria*. Jau nesyk įvairiomis dingstimis turėjome progų tai numanyti⁶⁵. Dabar kai kurias iš užuominų sutelksime daiktan, pridurdami vieną kitą papildomą pavyzdį, paryškinantį šią pamatinę simbolinę pavasario prasmę.

Kaip jau pradžioje matėme, veiksmazodžio *pa(si)-lėisti* reikšmių būriui, apibendrintam antrašte ‘sutįžti, suskystėti’, priklauso reikšmės ‘atšilti, pašalui išeiti’ (*Jau paleido, nebebūs žiemos, pavasaris atėjo* Viekšniai, Akmenės r.), ‘pajudėti ledams’ (*Paleidė upę, išmetė ledą* Svėdasai, Anykščių r.) ir ‘imti tirpdyti’ (*Pavasari, paleidus sniegą, pabjūra keliai* Daugailiai, Utenos r.); ir netgi *Vištos pavasarį tik lieja, lieja* (Alksnėnai, Vilkaviškio r.)⁶⁶.

54 Gurney 1952: 180–181, 183.

55 Įvairiais atžvilgiais šios šv. Jurgio ikonų kompozicijos archajiškumą yra išnagrinėję V. Ivanovas su V. Toporovu (Иванов, Топоров 1977: 109, 111–113).

56 Balys 1986: 207.

57 Buračas 1993: 236, plg. 239, 241.

58 Razauskas 2026a: 23.

59 Laurinkienė 1996: 196.

60 Laurinkienė 1996: 127.

61 Balys 1998: 78, Nr. 922.

62 TMTIOC: 46, 122.

63 Urbonienė 2006: 22, nors toliau menotyrininkė šį savo taiklų teiginį nepagrįstai bando visaip sušvelninti (plačiau žr. 19–23).

64 LLD XV: 559–560, Nr. 460; Razauskas 2026b: 20.

65 Ypač Razauskas 2014: 9–14; 2022a: 13–14; 2022b: 18–22; 2026a (ištisai) ir daug kur kitur.

66 LKŽ VII: 278, 439.

Žinoma, pirmiausia lūžta ir tirpsta ledas, sniegas, pasitraukia pašalas. Kaip Bernardo Brazdžionio eilutėse: *Po žiemos pavasaris ateis, / Lauš ledus pakilę nemunai*⁶⁷. Kaip kad sakytą Lydos apylinkėse, *kai užgriaudė, jau žemėje ledai sulūžo*.⁶⁸ Ir kitur Lietuvoje *Perkūnas išvaręs iš žemės paskutinį pašalą* (Šiauliai); *Griaustinis išjudina žemę, išvaro pašalą, ir augalai gerai auga* (Girkalnis, Raseinių r.); *Kai anksti pavasarį griaudžia, žmonės džiaugiasi – Perkūnas atitranko rugių šakneles, kurios anksčiau buvo įšalusios, tuo būdu geriau auga rugiai* (Pandėlys, Rokiškio r.)⁶⁹. Panašiai Latvijoje: *Pirmais pērkons padzen salnas* „Pirmasis perkūnas išvaro šalnas“⁷⁰. Tai ir atsakymas į Salomėjos Nėries poetinę minklę: *Kas išviliojo iš ledyno / Skaidriai čiurlenantį šaltinį?*⁷¹ Žinoma, pavasaris, pavasarinis Perkūnas.

Taip pat ir perkeltine, dvasine prasme. Kaip kad prisipažino mergina lietuvių liaudies dainoje: *Man širdelė kaip ledelis / Pavasarį tirpsta*⁷². Ir kaip Daisecaus Teitaro Sudzuko angliškai cituotame XI a. dzeno meistro poeto Gosō Hojeno posme: „Tardamas *Namu-amida-butsu* / Jaučiu, kad mano mintys ir visokios kliūtys – lyg snaigės pavasarį / Ištirpsta vos palietusios žemę.“⁷³

Ištirpus ledams, pasilieja upės ir kiti žemės vandenys, žinoma, taip pat ir perkeltine dvasine prasme. Kaip Salomėjos Nėries dienoraštyje (1930.10.17): *Sunku man be tavęs, be pavasario. Širdis negal patvinti džiaugsmo upeliu. Ledais apšalus tyliai merdį; ir juolab poezijoje: Greit ledo grandinės sutrupins / Smarkaus pavasario sriautai*⁷⁴. Kaip Vinco Mykolaičio-Putino eilėraštyje „Šitas pavasaris“:

Išeisiu, sakau, tą ankstyvą pavasario rytą
.....
Kur mėlynos vilnys kalnelių viršūnėm sruvena,
Varpai sidabriniai padangėj skardena –
Ir viską, kas juoda, ir viską, kas sena,
Sutirpdo, suskaldo, naikina ir griaua,
*O kelia ir ugdo, kas nauja ir jauna.*⁷⁵

67 Brazdžionis 1989: 613.

68 LKL I: 335.

69 Balys 1998: 78, Nr. 922; 79, Nr. 924; 81, Nr. 396; žr. Greimas 1990: 454.

70 ŠmLTT: 1412, Nr. 23330.

71 Nėris 1984 II: 127–128.

72 BKT: 117, Nr. 144.7.

73 Suzuki 2002: 126. *Namu-amida-butsu* yra indų (sanskrito) kilmės mantra ir pažodžiui reiškia „lenkiuosi Budai Amitabhai“ (o *amitābha* pažodžiui – ‘bekraštė šviesa’).

74 Nėris 1984 III: 307 ir II: 93.

75 Mykolaitis-Putinas 1990: 129.

Kaip B. Brazdžionio eilėraštyje „Dvi lietuviško pavasario akvarelės“ (1-as ir 3-as posmai):

Bus pavasaris. Brinks pumpurėliai.
Galvą svaigins apyniai.
Klaus jauni beržynėliai: Kodėlei
Snigo dar taip neseniai?

.....
Bėgs vanduo, prasiveržęs pro uolą,
Deimanto spurgais žerįs,
Melsis qžuolas dangui, it šv. Ignacas Lojola –
*Dievo didysis karys.*⁷⁶

Atitinkamą simbolinę pavasario prasmę trumpai drūtai atskleidžia ir parodo esant visuotinę anglų kalbos daiktavardžio *spring* reikšmės ‘pavasaris’ ir ‘šaltinis, versmė’ kartu su veiksmažodžio *spring* reikšmėmis ‘trykšti, plūsti’ ir ‘(iš)dygti, (iš)leisti ūglius, pumpurus, sprogti’.

Žemėje ištirpus ledams ir pasiliejus versmėms bei upėms, iš dangaus, Perkūno išlaisvintas, pasilieja vaisinantis pavasario lietus (kaip tik apie jį lietuvių pasakoma *auksu lyja*⁷⁷). Žinoma, vėlgi kartu ir perkeltine dvasine prasme. Kaip V. Mykolaičio-Putino eilutėse:

Išeikit į laisvę, kai pirmas griaustinis
*Ir žaibas paskatins pavasario liūtį*⁷⁸.

O eilėraštis „Pavasario lietus“ prasideda eilute: *Palaimino Dievas pavasario lietų* (ankstesniame variante: *Palaimino Dievas pavasario žemę: / Lietutis – net lengva krūtinė*)⁷⁹

Ir Vytauto Mačernio „Pavasario sonetuose“ (1) su pavasario lietumi pasirodo pats Dievas, jaunas Dievas, senovės lietuvių pavasarinis Dievas (kurio vietą, M. Gimbutienės manymu, kaip matėme⁸⁰, ir užėmė šv. Jurgis):

Gimsta vėl Pavasaris. Gražus kaip Dievas
jaunas:
Jojo kūną pirmas kvepiantis lietus nuplauna
Ir pribarsto plaukus vos pražydusių žiedų.

Užsimetęs ant pečių plačiųjų skraistę žalią,
Eina jis per žemę. Jam žaibai nušviečia kelią,
*Naktimis nupuldami iš debesų juodų.*⁸¹

76 Brazdžionis 1989: 606.

77 LKŽ I: 479.

78 Mykolaitis-Putinas 1990: 120.

79 Mykolaitis-Putinas 1989: 273, 604.

80 Razauskas 2026a: 24–25.

81 Mačernis 1990: 120.

Nežinomas liaudies skulptorius. Šv. Jurgis. XIX a. pab. A. Baltėno nuotrauka. Saugoma Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje

Vaizdinius esant visuotinius bei archajiškus liudija Biblija, kurioje Dievo „malonė yra kaip lietaus debesis pavasari“ (Pt 16.15), todėl su lietumi Senajame Testamente buvo susietas ir laukiamas Viešpaties siųsto Mesijo atėjimas, kaip antai Ozėjo, arba Hošėjos, knygoje (6.3), kur sakoma (sulig A. Jurėno vertimu), kad „jis ateis pas mus kaip lietus, kaip pavasario lietus, persunkiantis žemę“⁸². (Bibliją laikyti šių vaizdinių pirminiu šaltiniu, po viso to, apie ką mūsų jau šitiek kalbėta, būtų, kuo švelniau tariant, nerimta.)

Dalia Dilytė yra pastebėjusi Donelaičio „Metuose“ pavasariui būdingą simbolinę atgimimo po mirties, prisikėlimo iš mirusiųjų prasmę: „Donelaičiui pavasaris nėra ko nors netikėto ar naujo pradžia, tai tiesiog to, kas buvo apmirę ar numirę, Dievo valia vykstant atgijimas bei atgimimas: *Tuo laukus orai drungni gaivydami glostė / Ir žoleles visokias iš numirusių šaukė* (PL 5–6). Visi, kurie verkdami numirė rudens bjaurybėj, dabar prisikėlę pulkais išlindo sveikinti vasaros (PL 9–12).

82 ŠvR 2000: 1002.

Atsigauna visi gyviai: ir mažiausi vabalai vabalėliai, ir dideli žvėrys: meškos, vilkai (PL 13–26), *kožnas daikts atgydams pradeda džiaugtis* (PL 339).“⁸³

Ši būdinga pavasariui nuolat pasikartojančio atgimimo, prisikėlimo simbolika (šiaip jau savaime suprantama, lyg ir nereikalinga papildomų įrodymų) atpažįstama ir V. Mačernio „Rudens sonetuose“ (6):

*Bet tu žinai: šventa judėjimo ugnis,
Sutirpdžius lytį seną,
Naujam Pavasary atgis.
Ir jau dabar gyvena
Kaip seną turinį sprogdinantis želmuo.*⁸⁴

Ir B. Brazdžionio eilutėse: *Pavasaris! Pavasaris! – tada šaukiu, / Ir, rodos, grįžta kūnan mano siela*⁸⁵. Sielos kūnan sugrįžimas kaip tik ir mena

83 Dilytė 2005: 198.

84 Mačernis 1990: 54.

85 Brazdžionis 1989: 393.

atgimimą, prisikėlimą iš apmirimo, mirties, ištikusios sielai kūną palikus (simboliškai – vėlyvą rudenį, žiemą).

Paminėtinas čia ir rusų vadinamasis tikėjimas, esą „kažkur toli yra karalystė Lukomorjė (*Лукоморье*), kurioje žmonės žiemai numiršta ir pavasarį prisikelia, be to, paprastai manoma, kad numiršta jie per rudens šv. Jurgį (lapkričio 26), o prisikelia per pavasario Jurgines“⁸⁶.

Drauge su Gerardu van der Leuvu tad nesunku apibendrinti, jog apskritai „kiekvienas metų laikas turi savitą ypatingą prasmę. Pavasaris atneša išsigelbėjimą“⁸⁷.

Prie visuotinio išsigelbėjimo iš žiemos-mirties vaizdinių galiausiai priklauso ir tai, kad lietuvių tautosakoje *pirmas Perkūnas pavasarį išgainioja velnius iš balų. Po pirmo Perkūno griovimo esą galima maudytis* (Raseiniai)⁸⁸. Užtat dzūkų liaudies dainius Petras Zalanskas pavasarį net yra pavadinęs šventu: *Laukia, labai labai visi laukia šilto, švento pavasario*⁸⁹.

Iš XII a. šaltinių žinomas vakarų pabaltijo slavų karo ir kartu pavasario žalumos bei žemės vaisingumo dievas Jarovitas (šaltiniuose *Gerovitus*, *Herovith*), švėstas balandžio vidury, kurio vardo šaknis **jar-* savaime pasižymi tiek karo, tiek pavasario žalumos bei vaisingumo semantika⁹⁰. O rytų slavuose Jarovitą daugiau mažiau atitinka Jarila (*Ярила, Ярило, Ярыло*), tos pačios slavų šaknies **jar-* vardu, istorinių šaltinių liudijamas nuo XVII a., o nuo XIX a. iš etnografijos žinomas Baltarusijoje ir vidurio bei vakarų Rusijoje, įsivaizduotas baltais drabužiais, raitas ant balto žirgo ir švėstas balandžio 27⁹¹.

Tiek žemės vaisingumą, pavasario želmanis, tiesiog pavasarį, tiek gyvulių vaisingumo galią ir žmogaus aršumą, karingumą apima slavų šaknies (dviejų homonimiškų šaknų?) **jar-* bendriniai

žodžiai, kaip serbų-kroatų *járíti se* ‘įniršti, įsisiautėti, įsišėlti’ ir ‘poruotis (apie gyvulius)’, slovėnų *jaríti se* ‘poruotis (apie patiną, paukščius)’, čekų *jaríti se* ‘niršti, tūžti’ ir ‘gautis, atgyti’, slovėnų *jarit’ sa* ‘niršti, tūžti’ ir ‘(at)jaunėti’, rusų *ярѹмь* ‘rūstinti, nirtinti, niršinti, siutinti’, *ярѹмься* ‘niršti, tūžti, siusti, šėlti’, ukr. *ярѹмься* ‘karščiuotis, niršti, siautėti, šėlti’; serbų-kroatų, slovėnų *jār*, čekų, slovėnų *jarý* ‘aršus, įnirtingas, įsiutęs’ ir ‘pavasarinis, vasarojaus’, čekų sen. *jarový*, lenkų dial. *jary* ‘pavasarinis’, rusų *ярѹй* ‘įnirtingas, tūžmingas, įtūžęs, įsiutęs’, ‘aistringas, entuziastingas’ ir (sen.) ‘pavasarinis, vasarojaus’, *яростный* ‘įnirtingas, tūžmingas, įtūžęs, įsiutęs’, *ярѹмѹтый* (plg. Jarovitą!) ‘įniršęs, įnirtingas’ ir ‘linkęs prie moterų’, ukr. *ярѹй* ‘įnirtęs, įniršęs, įtūžęs, įsiutęs’, ‘ryškiai žalias (apie žolę, lapus)’ ir ‘vasarojaus’; serbų-kroatų *jār*, slovėnų *jār*, čekų *jař* ‘vasarojus’, čekų (dial.), slovėnų *jar*, *jaro* ‘pavasaris’, lenkų *jar* (sen. *jaro*), *jarz* ‘pavasaris’ ir ‘vasarojus’, rusų dial. *яр* ‘įkarštis’ ir ‘vasarojus’, *ярь* ‘įnirtimas, įniršis, tūžmas, įtūžis, įsiūtis, siutas’ ir ‘vasarojus’, *ярость* ‘įnirtimas, įniršis, tūžmas, įtūžis, įsiūtis, siutas’, *ярица*, *ярѹина* ‘vasarojus’, *ярѹвой* ‘vasarojaus (vasarojinis)’, dgs. ‘vasarojus’, *ярѹвѹдь* ‘pavasario potvynis’, ukr. *яр* (poet.) ‘pavasaris’, *ярь* ‘pavasaris’ ir ‘vasarojus’; slovėnų *jārec* ‘šio pavasario vados ėriukas’, ‘neromytas avinas’ ir ‘miežių vasarojus’, dial. *jarci* ‘avys’, *járica* ‘vasarojus’ ir ‘jauna avelė, vištelė’, čekų *jařice* ‘vasarojus’, slovėnų *jarica* ‘jauna vištelė’ ir ‘vasarojus’, *jarec* ‘miežiai’, lenkų *jarzec*, *jarec* ‘miežių vasarojus’, *jarzyca* ‘visa, kas ši pavasarį gimę’, rusų dial. *ярѹца* ‘vasarojus’; slovėnų *jārka* ‘vasarojus’ ir ‘jauna vištelė’, čekų *jarka* ‘vasarojus’ ir ‘šio pavasario vados avis’, slovėnų *jarka* ‘metų amžiaus avis’, le. *jarka* ‘šio ar praėjusio pavasario vada ar vaisiai’, rusų *ярка*, *ярочка* ‘jauniklė avis’, ukr. *ярка* ‘jauniklė avis’, *ярча*, *ярчук* ‘ėriukas’ ir t. t.⁹² Atitinkamas šios šaknies žodis galėjo būti vienas iš pagrindinių pavasario pavadinimų slavų kalbose (greta **vesna*)⁹³. Priminsime, kad *vasarójus* – tai ‘pavasarių sėjami ir tais pačiais metais duodantys derlių vasariniai javai (avižos, miežiai, žirniai, grikliai ir kt.)’⁹⁴.

Šiaip jau kalbininkai, remdamiesi praindo-europietiškaisiais atitikmenimis su skirtingais

86 Успенский 1982: 146.

87 Leeuw 1963: 384.

88 Balys 1998: 80, Nr. 961.

89 ZIČUS: 302.

90 Иванов, Топоров 1965: 38–39, 44 (žr. 47, 49, 50); 1974: 184; СД I: 212; Топоров 1998: 111; ЭССЯ VIII: 177; Журавлев 2005: 226; žr. Jakobson 1985: 18; FW: 1026.

91 Иванов, Топоров 1965: 121–123; 1970a: 342–344, 354; 1974: 181–186; 1975: 60–61; Топоров 1969: 13; 1998: 154–155; СД V: 637; ЭССЯ VIII: 174, 177; ФсЭСРЯ IV: 560; МНМ II: 686–687; plg. ME II: 411; žr. Афанасьев 1995 I: 222–225; Jakobson 1985: 18; Левкиевская 2002: 48–50; РФ: 56; МБ: 544–545 ir kt.

92 ЭССЯ VIII: 172–181; Derksen 2008: 151–153; Иванов, Топоров 1974: 181–182; Boryś 2005: 204; ФсЭСРЯ IV: 559–560; ЧпИЭС II: 471–473; RuLKŽ IV: 676–678; УкрРС: 983–984; žr. jau Афанасьев 1995 I: 223.

93 Ekertas 1966: 150.

94 LKŽ XVIII: 375.

laringalais, vaisingumo ir psichinės semantikos žodžius stengiasi priskirti vienai prošaknei, o kalendorinės – kitai. Tačiau kalbant apie daug vėlesnius nei praindoeuropietiškieji praslavų laikus, „kai tie skirtumai jau buvo prarasti, tai pasirinkimas tarp **jar-* ‘pavasaris’ ir **jar-* ‘aistra’ pasirodys bergždžias“⁹⁵. Taigi, pasak Viačeslavo Ivanovo su Vladimiru Toporovu, „Praslavų prokalbėje, kaip matyti iš pateiktų duomenų, netenka abejoti dėl ryšio tarp **jar-* ‘pavasaris’ ir **jar-* ‘aistra, geismas’.“⁹⁶ Tačiau tai šiuo atveju nėra svarbu, nes mums rūpi leksinė terpė, kurioje yra įvykusi Jurgio vardo kontaminacija, o ne ją sudarančių atskirų žodžių praindoeuropietiškoji etimologija.

Juolab kad su šaknimi **jar-* dargi susijusi šaknis **jur-* (< **jour-*) ir jai priklausantys slavų žodžiai, kaip serbų-kroatų *jūrīti* ‘ginti, varyti’, ‘greitai tekėti’ ir ‘smarkiai augti, vešėti, kupėti’, lenkų *jurzyć* ‘kurstyti, skatinti’, *jurzyć się* ‘niršti’, *jurny* ‘geidulingas, aistringas, ištvirkęs’, rusų *юр* ‘gašlumas, geidulingumas’, *юрить* ‘šėlioti, dūkti, jodytis’, blr. *юр* ‘geidulys, geismas’, *юрить, юрять* ‘geisti, reikšti lytinį geismą, lytiškai priekabiauoti, šėlioti, jodytis’, ukr. *юрить* ‘(i)niršti’, *юркий* ‘išdykęs, geidulingas’ ir kt.⁹⁷

V. Ivanovas su V. Toporovu yra pažymėję: „Sąskambis ir semantinis panašumas tarp šaknies **jar-* ir **jur-* žodžių (taip pat plg. atitinkamus daybos modelius: *Ярило* ir *юрило*) smarkiai prisidėjo prie iškietino Jarilos sutapatinimo su Jurijumi <...>, kurį galima numanyti ir kalendorinių apeigų pagrindu: balandžio 27 Jarilos šventė ir balandžio 23 Jurginės.“⁹⁸ „Ypač pažymėtina, kad Jarovito ritualas priskiriamas balandžio 15-ai, o tai (atlikus būtinas pataisas dėl kalendoriaus perskaičiavimo per šimtmetį) vienos dienos tikslumu sutampa su Jurginėmis.“⁹⁹ Pavyzdžiui: *Ранний посев ярового с Юрья* „Ankstvyoji vasarojaus sėja nuo Jurgio“¹⁰⁰.

Taigi, pasak V. Toporovo, „už Jurijaus-Jegorijaus vaizdinio stovi archajiškesnė Jarilos figūra“¹⁰¹.

95 Toporov 1969: 14.

96 Иванов, Топоров 1974: 215.

97 ЭССЯ VIII: 198–199; Журавлев 2005: 353, 907–908; Иванов, Топоров 1974: 183; Borys 2005: 217; taip pat žr. (nors etimologijos kitokios) ФсЭСРЯ IV: 531–532; ЧРЭС II: 460–461.

98 Иванов, Топоров 1974: 183 (cituojant praleistos nuorodos).

99 Иванов, Топоров 1974: 184 (įvairias antraeiles Jurgio sąsajas su **jar-*, **jur-* šaknų istoriniais slavų asmenvardžiais ir kt. žr. 200–207); plg. 1975: 61 (ir atitinkamai 63–64); taip pat 1970a: 343–345.

100 ДальПРН: 753.

101 Топоров 1998: 154.

„Komplekstų *jar-* ir *jur-* artumas neabejotinai prisidėjo prie kai kurių Jarilos savybių priskyrimo krikščionių šventajam, turėjusiam daug ką bendra su Jarila taip pat savo funkcijomis ir konkrečiomis charakteristikomis. Žirgas, ietis (arba trystrypai), karinės bei vaisingumo funkcijos, gyvulių saugojimas nuo vilkų bei lokių, o užkalbėjimuose ir nuo anglių bei pan., leidžia užtikrintai kalbėti apie Jarilą kaip pavasarinio Griausmavaldžio pakaitalą.“¹⁰²

Kalendorinės, pavasario semantikos **jar-* šaknies slavų žodžiai paprastai siejami su sen. iranėnų avestos *yār(a)*, gr. *ῥῶα* ‘metų laikas, metas’, *ῥῶος* ‘laikas, metai’, lo. *hōrnus* ‘šių metų, šiųmetis’, *hōra* ‘valanda, laikas, metų laikas’, gotų *jēr*, vok. *Jahr*, ang. *year* ir kt. (germ. **jēra-*) ‘metai’, taip pat avest. *ayar* ‘diena’ – ide. **(h1)jēro-* / **(h1)jōro-* ‘metai’, ‘pavasaris’¹⁰³.

Baltų kalbose šiai šakniai atstovauja (nemint vedinių) lie. *éras*, *éris*, *érytis*, *ėriukas* ‘avių jauniklis, ėriukas’, *ėrys* ‘paaugęs ėriukas’, *ėriščias*, *ėrištis* ‘ėriukas’, *gėras*, *jėras*, *vėras* ‘ėras’, la. *jēre* ‘jauniklė avelė’, *jērs* ‘ėras, ėriukas’, pr. *eristian* (**jēristjan*) ‘ėriukas’; pati reikšmė ‘ėriukas’, kaip ir minėtų slaviškų atitikmenų, kildinama iš ankstesnės ‘ne daugiau vienerių metų amžiaus jauniklis’ ir galiausiai iš pirminės ‘metai’¹⁰⁴.

Atsižvelgiant į slaviškųjų žodžių semantiką, tiktų čia paminėti ir lie. veiksmažodį *ėrintis* ‘siausti’: *Vaikai, ko jūs erinatės, t. y. kuliatės?* (A. Juškos žodynas)¹⁰⁵. V. Toporovas, kad ir su klausukuku, vis dėlto sugretino jį su ru. *яритьсЯ*¹⁰⁶.

Juo labiau paminėtini čia tokie tiesiogiai pavasarį, pavasario žalumą menantys lietuvių kalbos žodžiai kaip *joras* ‘pavasario sėja, vasariniai

102 Топоров 1998: 155; žr. jau Афанасьев 1995 I: 361; taip pat МНМ I: 274; Левкиевская 2002: 49–50; KrLEV I: 356 ir kt.

103 ФсЭСРЯ IV: 559; Иванов, Топоров 1965: 132; 1970a: 356; 1974: 215; Топоров 1969: 13–14; ТопоровПЯ II: 75; Borys 2005: 204; Buck 1949: 1012, Nr. 14.73.2; PkIEW: 296–297; FrGEW II: 1150–1151; BkEDG: 1682; WHLEW I: 658–659; Kluge 1999: 408–409; Pfeifer 2004: 594; Klein 2003: 837; OEE: 549; EIEC: 654; ГМЙВИАИ: 691, išn. 1; KrLEV I: 355–356; Ekertas 1966: 150; plg. EliadeHR III: 32.

104 BūgaR II: 172; FrLEW: 121; Sabaliauskas 1968: 117–118; SmSEJL: 233; Derksen 2015: 154; ALEW: 298–299; KrLEV I: 355–356; MžPKEŽ: 181–182; ТопоровПЯ II: 72–75; Иванов, Топоров 1974: 183; Мартынов 2004: 67, 68; žr. LKŽ II: 1138, 1142–1143; III: 246; IV: 340; XVIII: 736; LaLKŽ: 309; plg. PkIEW: 326; ГМЙВИАИ: 584; EIEC: 511; dėl lie. *vėras* plg. FrLEW: 121 ir kitaip Kabašinskaitė 1998: 74.

105 LKŽ II: 1142.

106 ТопоровПЯ II: 75.

javai' [taigi 'vasarojus']: *Ir pasėjau daugel jorų, oi, oi, oi, iš tų jorų daug bajorų, oi, oi, oi* (iš liaudies dainos); *jorė* 'žaluma (pavasario)': *Jorė yra žalesa pavasarį* (A. Juškos žodynas); *Pažaliavo kaip jorė* (A. Kašarauskis); *Kaip jorė žaliuoj* (Alsėdžiai, Plungės r.); ir iš čia 'žali dažai': *Medis žalias it jorė. O kas tai yra jorė?* – *Tokia žalia dažyvė* (J. Jablonskis); *gorėti* 'augti, plisti'; *jorybė* 'žaluma (pavasario), jorė'; *gorinis* 'ankstyvas (apie augalus), ištįsęs': *Jorines bulves pirkau* (A. Juškos žodynas); *pa-jorinti* 'pažalinti': *Bryliai (grybų) plyni, joriniai, ant lapo ploniausio, medį plačiai pajorinančio, sėdantys* (J. A. Pabrėža); *jorsvas* 'žalsvas'; *jorti* 'pradėti žaliuoti, darytis žaliai, žalti'; *gorūs* 'šviesiai žalias': *Laukas jorus, pieva jori, žali* (S. Daukantas); taip pat *goriuoti, goruoti, joruoti* 'žaliuoti': *Laukai užsėti joriuoja* (S. Daukantas); *Žolė, medis joruofja pavasarį, t. y. žaliuofja* (A. Juškos žodynas)¹⁰⁷. Dar štai, pasak Daukanto, senovės Lietuvos giriose tarp pušų ir eglių „*kuokštai beržynų, liepynų, klevynų, qžuolynų, apušrotų* [epušynų] *joriavo, it vilnys į padebesius mušdamos*¹⁰⁸.

Kalbininkų priimta šiuos žodžius laikyti slavizmais¹⁰⁹. Tačiau ne visi su tuo sutinka. Pavyzdžiui, gudų kalbininkas Viktoras Martynovas, nors siūlydamas atsižvelgti į slaviškuosius, lietuvių žodžius pripažįsta esant giminiškus, o ne skolinius¹¹⁰. Be to, Lietuvoje esama vandenvardžio *Jor-upė*, kurio, pasak Aleksandro Vanago, vis dėlto: „Pirmojo sando *gor-* kilmė neaiški.“¹¹¹ Bet štai Okos baseino ežero vardą ru. *Ярыц* Jurijus Otkupščikovas mano galintį būti kilusį kaip tik iš lie. būdvardžio *gorūs* 'šviesiai žalias'¹¹², vadinasi, nelaiko šio būdvardžio slavizmu. Pagaliau latvių kalbos etimologinio žodyno autorius Konstantinas Karulis mano, jog ir la. *Juris* – tai ne viena iš atėjusio vardo *Jurgis* lyčių, o savas žodis, kilęs iš tos pačios šaknies nulinio balsių kaitos laipsnio (ide. **iro-* > balt. **juro-*)¹¹³. Jonas Basanavičius, šiaip ar taip, irgi yra paminėjęs būdvardžio *joras* 'šviesiai žalias' ar 'žalmėlynis' atmainą *juras*¹¹⁴.

Mes čia neturime galimybės šių žodžių kilmės klausimo išnagrinėti deramai nuodugnai, juolab kad tai ir nėra mūsų uždavinys. Vis dėlto pateiksime kelis pavyzdžius, į kuriuos tiek

kalbininkams, tiek juolab mums dabar verta atsižvelgti.

Severinas Gėbelis 1566 m. rašė, jog sūduviai, kurių „kalba nėra visai svetima lietuvių kalbai“ (*Ihre Sprache ist nicht ganz fremde von der Littauischen*), „savo senose raudose žodį *Jeru...* dainuoja“ (*in jhren alten Claglied den Namen Jeru... singen*)¹¹⁵.

Panašiai Dionysijus Fabricijus 1611–1620 m. rašė apie anuometės Livonijos gyventojus: *Cum proficiscitur per sylvas, ejulare potius quam cantare solet, Jeru Jeru mascula Jehu Jehu* „Keliaudami per mišką yra įpratę daugiau raudoti negu dainuoti: *Jeru, Jeru, galingasis Jehu, Jehu*“¹¹⁶.

Šiandien žinias, mūsų galva, verta palyginti su XIX a. Gardino apylinkėse užrašytu valsietiečių papročiu per Jurgines prieš auštant apeiti rugių lauką, ties kiekvienu jo kampu sušunkant: *Святѣ Боже и Святѣ Ёры! заховайце нѣку от грады!* „Šventasis Dieve ir šventasis *Jėrai* (*Jėrau?*)! Saugokit dirvelę nuo krušos!“¹¹⁷ Šis *Jėras* (*Jėrus*) čia akivaizdžiai maišomas ir tapatinamas su šv. Jurgiu¹¹⁸.

Kaip matyti, trys pastarieji pavyzdžiai – Sembos sūduvių, Livonijos ir Gardino apylinkų (ties sūduvių-jotvingių tėvonija) – iš trijų pusių apima kone patį senųjų baltų žemių branduolį aplink dabartinę Lietuvą.

O štai itin įdomus pavyzdys iš pačios dabartinės Lietuvos. Vinco Krėvės-Mickevičiaus redaguoto tęstinio leidinio *Tauta ir žodis* pirmajame tome, išleistame 1923 metais, tarp Kazimiero Būgos parengtų skelbinių („Keli tautotytros mažmožiai iš kun. A. Kosarzevskio rinkinio“, p. 101–123, ir „Linkmenų apylinkės padavimai“, p. 128) įterptas nepasirašiusio rengėjo (irgi K. Būgos?) skyrius „Pasakos, pasakojimai ir padavimai“ (p. 123–127), sudarytas iš tradicinių mitinių sakmių ir vienos stebuklinės pasakos. Pats pirmasis pasakojimas – irgi tradicinės (ATU, LPK 827) pasakos variantas. Jonas Balys ją sąlygiškai pavadino „Čia man, Dieve, čia tau, Dieve“ ir glaustai persakė jos turinį: „Taip meldžiasi per griovį šokinėdamas žmogus. Kunigas moko jį teisingai melstis. Užmiršęs naują maldą, bėga per vandenį klausis ir neskęsta. 'Melskis,

107 LKŽ IV: 357; žr. VsLKPŽ: 99; VsPŽ: 159.

108 DkR I: 424.

109 FrLEW: 194; SmSEJL: 235; kiti jų nėra nebeįtraukia į žodynus.

110 Мартынов 2004: 67.

111 VnLHEŽ: 137.

112 Оtkupщиков 2004: 101.

113 KtLEV I: 356.

114 BsR II: 98, žr. 371.

115 BRMŠ II: 223–224, antrosios ištraukos vertimas mano vos vos patikslintas.

116 BRMŠ III: 571, 573, vertimas vėlgi mano švelniai patikslintas; plg. N. Vėliaus pastabas čia 569 ir II: 222.

117 Шейн 1887: 169–170.

118 Иванов, Топоров 1970b: 343–344.

Nežinomas liaudies skulptorius. Šv. Jurgis. XIX a. II p. Tomo Kapočiaus nuotrauka.
Saugoma Lietuvos nacionaliniame dailės muziejuje

kaip moki.“¹¹⁹, – atsako jam kunigas ir palieka ramybėje, nes gebėjimas eiti vandeniui ir neskęsti rodo jį esant šventą. Mus dominantį pasakos variantą 1920 metais iš 70–80 metų bobutės Rėklių sodžiuje (buv. Panevėžio parapija, dabar Panevėžio r.) užrašęs Panevėžio gimnazijos mokinys A. Kanc-s. Pasakojimas užrašytas ne visai taisyklinga lietuvių kalba (ir netgi nenuosekliai, tą patį garsą kartais užrašant skirtingai), be to, pasitelkiant papildomus rašmenis, kurie išnašoje paaiškinti taip: „Raidė *ϕ*, *ϕ* reiškia vos girdimą, duslų balsį“ (tai rytų slavų rašto ženklai, atitinkamai kietumo ir minkštumo); „Raide *æ* išreiškiamas tasai *e*, prieš kurį priebalsiai lieka kieti“ (kaip matyti, šiuo ženklu žymimas „kietasis *e*“, rytų slavų *ě*, suskambantis tiek vietoj tvirtagalės priegaidės dvibalsio *aĩ*, tiek vietoj balsio *ě*). Pasakojimas pavadintas *Jerænæ* ir skamba taip:

Jerænæes [papildoma *e* – riktas?] *vadina tuos žmones, kurie tikėje stabam, arba juos vadina pagōnæs. Jie ko sutikdava pirmio, tam ir melzdavęs. Ėja karta jeræns keli, užmislije – šok par ravo ir saka: še tau Diev! Atgal' atšok: tæ či man Diev. Tæ vadinasi jã toki mald[ϕ]. Tuo pač(ϕ) kart(ϕ) važiava kunigs ir norėje jĩ sutrugdyt', bet negalæje. Jõs vis sava dirba. Tas kunigs ir nuvažiava. Jie nešioje baltæ apsitaisę su drobinės usivilke.*¹²⁰

Mums dabar šis pasakojimas ypatingas tuo, kad pagonys (*pagonai*) čia pavadinti *jerėnais*, arba *jerėnais*, tuo netiesiogiai patvirtinant ir pačių minėtųjų *jer-* / *jor-* šaknies žodžių aktualumą senajai lietuvių tikybai.

Balys Buračas 1937 m. jį, tą aktualumą, patvirtina: „Dar ir dabar galima išgirsti senų žmonių pasakojimus, liudijančius buvusių senovėje Jorės šventę.“¹²¹ Pastaraisiais laikais tokią šventę tikrai buvus manė Rimvydas Laužikas: „XV a. Livonijos ordinas, sunaikinęs Palangos astronominių šviesulių stebyklą Birutės kalne, toje vietoje pastato koplyčią, kuriai suteikiamas šv. Jurgio vardas, nes Jurginės tiksliai atitiko pagrindinės Palangos regione švenčiamos pagoniškos šventės – Jorės – datą.“¹²²

Šiaip ar taip, dauguma (nors ne visi!) šios šaknies bendrinių ir tikrinių žodžių mus pasiekė iš Simono Daukanto raštų. Tarp jų – ir asmenvardžiai *Jorė*, *Jōrigė*, *Jōrigis*, *Jorilė*, *Jōris*, *Jorūnas*,

*Jorūnė*¹²³. Kad ir kaip, Zigmo Zinkevičiaus many-mu, šie asmenvardžiai paimti „iš senosios lietuvių ir prūsų mitologijos“¹²⁴.

S. Daukantas „Būde“ *Jorę* laiko tiesiog „pavasario dievu“, vardą kildina iš bendrinio žodžio *jorė* 'žaluma' ir tapatina su jaunuuoju Patrimpu (vadindamas jį *Trimpa*) iš Romuvos dievų trejybės:

Antrasis stabas antrajame uokse buvęs grakštus jaunikaitis, galva jo varpų vainiku apklėsta, veido linksmo, vadinę Trimpa, arba Drimba, kaip patarlėj šiandien dar yra sakoma: „eik sau po Trimpų“, arba Jore, beje: pavasario dievu, laimės davėju, įkūrėju pakajaus [taikos], brandos ir gausumo, globėju gyvulių, orės ir javų; kaip Perūnas buvęs šilimos dievu, taip šis vaisiaus. <...> Vadino jį, kaip sakiau, Jore, nesgi kožnas žino, jog pavasarį, sniegui padribus, kad kielė ledą išspiria, tad pasirodo lauke ir krūmuose Jorė, beje, žalesa; <...> todėl šiandien dar žmonės, pašaro stokodami, dejuoja senu įpročiu: „Ai Jorutale, kame esi?“ Nesgi Jorė atėjusi paveikia badą, kursai kaipo smakas vis rijo žmones ir gyvulius.“¹²⁵

„Smakas“ čia bene bus užuomina į slibino nugalėjimą, Daukanto šitaip atsargiai priskirtą „pavasario dievui“ Jorėi. Norberto Vėliaus nuomone, S. Daukanto Jorės „vardas, atrodo, paimtas iš liaudies tikėjimų“¹²⁶.

Darsyk prisiminkime ką tik jau minėtas V. Mačernio eilutes, šlovinančias „pavasario Dievą“:

*Gimsta vėl Pavasaris. Gražus kaip Dievas jaunas:
Jojo kūnų pirmas kvepiantis lietus nuplauna
Ir pribarsto plaukus vos pražydusių žiedų.*

*Užsimetęs ant pečių plačiųjų skraistę žalią,
Eina jis per žemę. Jam žaibai nušviečia kelią,
Naktimis nupuldami iš debesų juodų.*¹²⁷

Šio pavasarį švęsto senovės lietuvių jaunojo Dievo vietą, Marijos Gimbutienės manymu, kaip jau buvo užsiminta, ir bus užėmęs šv. Jurgis: „Šventas Jurgis labai aiškiai pakeitė Dievo pavasarinį pavidalą.“¹²⁸ „Berniukas, gimęs švento Jurgio dieną, balandžio 23, iki XX a. Lietuvoje buvo laikomas jaunu dievaičiu ir buvo visos bendruo-

123 LVKŽ: 179.

124 Zinkevičius 2008: 554.

125 DkR I: 502–503, plg. 541; LM I: 157–158.

126 LM I: 512, past. 281.

127 Mačernis 1990: 120.

128 Gimbutienė 2002: 88.

119 Balys 2002: 92, Nr. 827.

120 TŽ I: 123.

121 Buračas 1993: 236, žr. 516.

122 Laužikas 2001: 39.

menės mylimas, puošiamas, tarytum pavasario saulės kūdikis. Švenčių metu toks berniukas buvo atvedamas nuogas į sodus, sprogstant pumpurams. Jam buvo nešamos dovanos ir jį vedžiodavo aplink sodą ir aplink laukus, kad grūdai derėtų. Šitokie papročiai – aiški ikirikščioniško pavasarinio Dievo reminiscencija. Krikščioniškais laikais jo šventė sutapo su Šv. Jurgio diena, o Jurgis perėmė Dievo funkcijas.¹²⁹

Šiam „pavasariniam Dievui“, „Dievo pavasariniam pavidalui“ kaip tik ir tiktų vardas *Jorė*, *Joris* ar panašus, galbūt kaip epitetas – *Jorus* (**Jērus*) *Dievas* arba *Dievas Joris*. Ar tik nederėtų dėl to ir Daukanto „pavasario dievo“ rašyti didžiąja raide.

NELIETUVIŠKA ASMENVARDŽIŲ RAŠYBA

Arnė, Antis = Antti Aarne

Fabricijus, Dionysijus = Dionysius Fabricius

Gėbelis, Severinas = Severin Goebel

Gernis, Oliveris Robertas = Oliver Robert Gurney

Hokartas, Árturas Morisas = Arthur Maurice Hocart

Ivanovas, Viačeslavas = Вячеслав Всеволодович Иванов,

Vjačeslav V. Ivanov, ang. Vyacheslav V. Ivanov

Jokūbas Voraginietis = Jacobus de Voragine

Karulis, Konstantinas = Konstantīns Karulis

Kempbelas, Džozefas = Joseph Campbell

Leuvas, Gerardas, van der = Gerardus van der Leeuw

Martynovas, Viktoras = блр. Віктар Ўладзіміравіч Мартынаў,
ru. Виктор Владимирович Мартынов

Matjė, Milica = Милица Эдвионовна Матье

Mosas, Marselis = Marcel Mauss

Otkupščikovas, Jurijus = Юрий Владимирович Откупщиков

Ovidijus = Publius Ovidius Naso

Propas, Vladimiras = Владимир Яковлевич Пропп

Tompsonas, Stitas = Stith Thompson

Toporovas, Vladimiras = Владимир Николаевич Топоров

Uteris, Hansas Jorgas = Hans-Jörg Uther

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

ALEW = *Altltitaisches etymologisches Wörterbuch*, Version 1.1. Unter der Leitung von Wolfgang Hock und der Mitarbeit von Elvira-Julia Bukevičiūtė und Christiane Schiller. Berlin: Humboldt-Universität zu Berlin, 2019.

AT = *The Types of the Folktale: A Classification and Bibliography*. Antti Aarne's Verzeichnis der Märchentypen Translated and Enlarged by Stith Thompson. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 1961 (nurodoma tipo numeris).

ATU = *The Types of International Folktales: A Classification and Bibliography*, based on the system of Antti Aarne and Stith Thompson by Hans-Jörg Uther. Helsinki: Academia Scientiarum Fennica, 2004. (Nurodoma tipo numeris.)

129 Gimbutienė 2002: 90; plg. Kudirka 1997: 28.

Balys 1986 = Jonas Balys. *Lietuvių žemdirbystės papročiai ir tikėjimai*. Silver Spring: Lietuvių tautosakos leidykla, 1986.

Balys 1998 = Jonas Balys. *Raštai*, I. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1998.

Balys 2002 = Jonas Balys. *Raštai*, III. Parengė Rita Repšienė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2002.

BkEDG = *Etymological Dictionary of Greek*, by Robert Beekes with the assistance of Lucian van Beek, I–II. Leiden–Boston: Brill, 2010. (Puslapių numeravimas ištisinis.)

BKT = *Biržų krašto tautosaka*. Užrašė Julius Janonis ir Marija Janonienė, parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 1982.

Boryś 2005 = Wiesław Boryś. *Słownik etymologiczny języka polskiego*. Kraków: Wydawnictwo literackie, 2005.

Brazdžionis 1989 = Bernardas Brazdžionis. *Poezijos jaunatis*. Vilnius: Lietuvos kultūros fondas–Sietynas, 1989.

BRMŠ II = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, II: XVI amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2001.

BRMŠ III = *Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai*, III: XVII amžius. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003.

BrnP II = *Antano Baranausko pasakos*, II: *Tamsos karalienė: Surinktos vidurio Lietuvoje*. Parengė Kostas Aleksynas. Panevėžys: E. Vaičekausko knygyno leidykla, 2008.

BsLP I = *Lietuviškos pasakos*, I. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Vaga, 2001.

BsOPS = *Ožkabalių pasakos ir sakmės*. Surinko Jonas Basanavičius. Parengė Kostas Aleksynas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

BsR II = Jonas Basanavičius. *Raštai*, II: *Publicistika, recenzijos. Iš gyvenimo kronikos ir laiškų*. Sudarė Leonardas Sauka. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2004.

Buck 1949 = Carl Darling Buck. *A Dictionary of Selected Synonyms in the Principal Indo-European Languages*. Chicago: The University of Chicago Press, 1949.

BūgaR II = Kazimieras Būga. *Rinkiniai raštai*, II. Sudarė Z. Zinkevičius. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1959.

Buračas 1993 = Balys Buračas. *Lietuvos kaimo papročiai*. Parengė Albinas Degutis, Vidmantas Jankauskas, Vacys Milius. Vilnius: Mintis, 1993.

Campbell 2004 = Joseph Campbell. *The Hero with a Thousand Faces*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2004.

Campbell 2019 = Joseph Campbell. *Herojus su tūkstančiu veidų*. Vilnius: Tyto alba, 2019.

Derksen 2008 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2008.

Derksen 2015 = Rick Derksen. *Etymological Dictionary of the Baltic Inherited Lexicon*. Leiden–Boston: Brill, 2015.

Dilytė 2005 = Dalia Dilytė. *Kristijonas Donelaitis ir Antika*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005.

DkR I = Simonas Daukantas. *Raštai*, I. Sudarė V. Merkys. Vilnius: Vaga, 1976.

Dundulienė 1996 = Pranė Dundulienė. *Žalčiai lietuvių pasaulėjautoje ir dailėje*. Vilnius: Mintis, 1996.

EBD = *The Ancient Egyptian Book of the Dead*. Translated by Raymond O. Faulkner. London: British Museum Press, 1993.

EIEC = *Encyclopedia of Indo-European Culture*. Editors J. P. Mallory, D. Q. Adams. London–Chicago: Fitzroy Dearborn Publishers, 1997.

- Ekertas 1966 = Raineris Ekertas. *Lie. vasara* = sl. *vesna* (Dėl baltų ir slavų kalbų „pasavasio“ pavadinimų). *Lietuvių kalbotyros klausimai*, VIII: *Lietuvių kalbos leksikos raida*. Vilnius: Mintis, 1966.
- EliadeHR III = Mircea Eliade. *A History of Religious Ideas*, III: *From Muhammad to the Age of Reforms*. Translated from the French by Alf Hiltebeitel and Diane Apostolos-Cappadona. Chicago: The University of Chicago Press, 1985.
- Elisonas 1931 = Jurgis Elisonas. Mūsų krašto ropliai (*reptilia*) lietuvių folkloro šviesoje. *Mūsų tautosaka*, III. Kaunas, 1931.
- Frazer 1995 = Sir James George Frazer. *The Golden Bough: A Study in Magic and Religion*. Abridged edition. London: Papermac, 1995 (1922).
- FrGEW II = Hjalmar Frisk. *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1970.
- FrLEW = Ernst Fraenkel. *Litauisches etymologisches Wörterbuch*, I–II. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag–Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1962–1965. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- FW = Funk & Wagnalls *Standard Dictionary of Folklore, Mythology, and Legend*. Editor Maria Leach. New York: Funk & Wagnalls, 1949.
- Galaunė 1930 = Paulius Galaunė. *Lietuvių liaudies menas, jo meninių formų plėtojimosi pagrindai*. Vilnius: Mokslo, 1988 (1Kaunas, 1930).
- Gimbutienė 2002 = Marija Gimbutienė. *Senovės lietuvių deivės ir dievai*. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2002.
- Greimas 1990 = Algirdas Julius Greimas. *Tautos atminties bei ieškant; Apie dievus ir žmones*. Vilnius: Mokslo–Chicago: Algimanto Mackaus knygų leidimo fondas, 1990.
- Gurney 1952 = Oliver Robert Gurney. *The Hittites*. Melbourne–London–Baltimore: Penguin Books, 1952.
- Hocart 1970 = Arthur Maurice Hocart. *Kings and Councilors: An Essay in the Comparative Anatomy of Human Society*. Edited and with an Introduction by Rodney Needham, Foreword by E. E. Evans-Pritchard. Chicago–London, 1970 (1936).
- Jakobson 1985 = Roman Jakobson. *Selected Writings*, VII: *Contributions to Comparative Mythology. Studies in Linguistics and Philology, 1972–1982*. Berlin–New York–Amsterdam: Mouton Publishers, 1985.
- Jones, Pennick 2007 = Prudence Jones, Nigel Pennick. *A History of Pagan Europe*. London and New York: Routledge, 2007.
- Kabašinskaitė 1998 = Birutė Kabašinskaitė. *Lietuvių kalbos liaudies etimologija ir artimi reiškiniai*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.
- Klein 2003 = Ernest Klein. *A Comprehensive Etymological Dictionary of the English Language*. Amsterdam etc.: Elsevier, 2003.
- Kluge 1999 = Friedrich Kluge. *Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache*. 23., erweiterte Auflage bearbeitet von Elmar Seebold. Berlin–New York, 1999.
- KrLEV II = Konstantīns Karulis. *Latviešu etimoloģijas vārdnīca*, II. Rīga: Avots, 1992.
- Kudirka 1997 = Juozas Kudirka. *Jurginės*. Kaunas: Lietuvos Respublikos žemės ūkio rūmai, 1997.
- LaLKŽ = *Latvių–lietuvių kalbų žodynas*. Sudarė Alvydas Butkus. Kaunas: Aesti, 2003.
- Laurinkienė 1994 = Nijolė Laurinkienė. Pasakų apie herojaus kovą su slibinu sąsajos su mitu. *Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 5.
- Laurinkienė 1996 = Nijolė Laurinkienė. *Senovės lietuvių dievas Perkūnas: kalboje, tautosakoje, istoriniuose šaltiniuose*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 1996.
- Laužikas 2001 = Rimvydas Laužikas. Lietuvos XV–XVI a. medinių bažnyčių architektūros bruožai. *Liaudies kultūra*, 2001, Nr. 2.
- Leeuw 1963 = Gerardus van der Leeuw. *Religion in Essence and Manifestation*, I–II. New York and Evanston: Harper & Row, 1963. (Puslapių numeravimas ištisinis.)
- LKL I = *Lydos krašto lietuviai*, I. Redaktorių komisijos pirmininkas Norbertas Vėlius. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2002.
- LKŽ I–XX = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 1956–2002.
- LLD XV = *Lietuvių liaudies dainynas*, XV: *Dainos apie gamtą*. Parengė Giedrius Dringelis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2000.
- LM I = *Lietuvių mitologija*, I. Sudarė Norbertas Vėlius. Vilnius: Mintis, 1995.
- LTs III = *Lietuvių tautosaka*, III: *Pasakos*. Paruošė L. Sauka, A. Seselskytė. Vilnius: Mintis, 1965.
- LTsR = *Lietuvių tautosakos rinktinė*. Paruošė Amb. Jonynas ir kiti. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 1954.
- LVKŽ = Kazimieras Kuzavinis, Bronys Savukynas. *Lietuvių vardų kilmės žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2009.
- Mačernis 1990 = Vytautas Mačernis. *Po ūkanotu nežinios dangum: poezija, proza, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1990.
- ME II = *Mitologijos enciklopedija*, II. Vilnius: Vaga, 1999.
- Mykolaitis-Putinas 1989 Mykolaitis-Putinas 1990
- MŽPKEŽ = Vytautas Mažiulis. *Prūsų kalbos etimologijos žodynas*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2013.
- Nėris 1984 II–III = Salomėja Nėris. *Raštai*, II: *Poezija 1940–1945*; III: *Proza, dienoraščiai, laiškai*. Vilnius: Vaga, 1984.
- OEE = *The Concise Oxford Dictionary of English Etymology*. Edited by T. F. Hoad. Oxford: Oxford University Press, 2003.
- Ovidijus 1979 = Ovidijus. *Metamorfozės*. Iš lotynų kalbos vertė Antanas Dambrauskas. Vilnius: Vaga, 1979.
- Pfeifer 2004 = *Etymologisches Wörterbuch des Deutschen*. Erarbeitet unter der Leitung von Wolfgang Pfeifer. München: Deutscher Taschenbuch Verlag, 2004.
- PkIEW = Julius Pokorny. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, I. Bern–München: Francke Verlag, 1959.
- Razauskas 2014 = Dainius Razauskas. Lietuviškoji laimės samprata. *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 3.
- Razauskas 2022a = Dainius Razauskas. Laisvės atžvilgiai: *pa(-si)leisti* ir *at(si)leisti*. *Būdas*, 2022, Nr. 2.
- Razauskas 2022b = Dainius Razauskas. *Ledokas*: „Ledinė širdis“ dvasinėje tradicijoje. *Būdas*, 2022, Nr. 1.
- Razauskas 2023a = Dainius Razauskas. Perkūno žirgas ir Pergasas: Lyginamasis (komparatyvinis) tyrimas. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2023, t. 11, Nr. 2.
- Razauskas 2023b = Dainius Razauskas. Iš (po) uolos pasilieja versmė. *Būdas*, 2023, Nr. 6.
- Razauskas 2023c = Dainius Razauskas. Kas bėga be kojų... per Vilnių? Tradicinis vandens tėkmės ir gyvos būtybės bėgimo gretinimas, vedantis prie naujos Vilniaus vardo sampratos. *Būdas*, 2023, Nr. 1.
- Razauskas 2023d = Dainius Razauskas. Užtvenkta tėkmė: Mitinio įvaizdžio dvasinė prasmė. *Būdas*, 2023, Nr. 2.

- Razauskas 2024 = Dainius Razauskas. Varlė-rupūžė, tvenkianti vandenį: Mitinis vaizdinys ir jo šakos. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2024, t. 12, Nr. 1.
- Razauskas 2025a = Dainius Razauskas. Angis-slibinas, užtvenkęs tėkmę: Mitinis vaizdinys ir jo šakos. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2025, t. 13, Nr. 2, p. 10–59.
- Razauskas 2025b = Dainius Razauskas. Turtas ir priteklius: „Mitologinės ekonomikos“ metmenys. *Būdas*, 2025, Nr. 4.
- Razauskas 2026a = Dainius Razauskas. Atidaryta žemė, paleisti želmenys: Jurginių vaizdiniai ir jų mitinė prasmė. *Būdas*, 2026, Nr. 2, p. 17–29.
- Razauskas 2026b = Dainius Razauskas. Paleistos kaimenės: Pavasarinio gyvulių išginimo papročio mitinė prasmė. *Būdas*, 2026, Nr. 1.
- RmKlŽ = *Krikščioniškosios ikonografijos žodynas*. Sudarė Dalia Ramonienė. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 1997.
- RuLKŽ IV = *Rusų–lietuvių kalbų žodynas*, IV: C–Я. Sudarė J. Kardelytė, Ch. Lemchenas, J. Macaitis, A. Mankevičienė. Vilnius: Mokslo, 1982–1985.
- Sabaliauskas 1968 = Algirdas Sabaliauskas. Baltų kalbų namiinių gyvulių pavadinimai (jų kilmė ir santykis su atitinkamais slavų kalbų pavadinimais). *Lietuvių kalbotyros klausimai*, X: *Baltų ir slavų kalbų ryšiai*. Vilnius: Mintis, 1968.
- Salys 1983 = Antanas Salys. *Raštai*, II: *Tikriniai vardai*. Roma: Lietuvių katalikų mokslo akademija, 1983.
- Sauka 1970 = Donatas Sauka. *Tautosakos savitumas ir vertė*. Vilnius: Vaga, 1970.
- SmSEJL = Wojciech Smoczyński. *Słownik etymologiczny języka litewskiego*. Wilno: Uniwersytet Wileński, 2007.
- SP I = *Stebuklinės pasakos*, I. Sudarė ir parengė Jūratė Šlekonytė. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2016.
- Suzuki 2002 = Daisetz Teytaro Suzuki. *Mysticism: Christian and Buddhist*. London and New York: Routledge, 2002 (1957).
- ŠmLTT = *Latviešu tautas ticējumi*, I–II. Sakrājis un sakārtotais Prof. P. Šmits. Rīgā: Latviešu folkloras krātuves izdevums, 1940–1941. (Puslapių ir tekstų numeravimas ištisinis.)
- ŠvR 2000 = *Šventasis Raštas, arba Biblija*. Naujas lietuviškas vertimas: iš hebrajų, aramėjų ir graikų kalbų vertė prof. dr. Algirdas Jurėnas. Duncanville, Texas: World Wide Printing, 2000.
- Tumėnas 2022 = Vytautas Tumėnas. Kernavės „Perkūno“ semantikos vietinis ir tarpkultūrinis kontekstas. *Sovijus: Tarpdalykiniai kultūros tyrimai*. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2022, t. 10, Nr. 1.
- TŽ I = *Tauta ir žodis*, I. Red. prof. V. Krėvė-Mickevičius. Kaunas, 1923.
- Urbonienė 2006 = Skaidrė Urbonienė. Liaudies skulptūros suvokimas: Kunigiškių kaimo šv. Jurgis. *Liaudies kultūra*, 2006, Nr. 2.
- WHLEW I = *Lateinisches etymologisches Wörterbuch von A. Walde*, I. 3., neubearbeitete Auflage von J. B. Hofmann. Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1938.
- Witzel 2008 = Michael Witzel. Slaying the dragon across Eurasia. In *Hot Pursuit of Language and Prehistory: Essays in the fields of anthropology in honour of Harold Crane Fleming*. Edited by John D. Bengtson. Amsterdam–Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2008.
- VlAMŽ = Aleksandra Veličkienė. *Antikos mitologijos žinynas*. Kaunas: Šviesa, 1996.
- VnLHEŽ = Aleksandras Vanagas. *Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas*. Vilnius: Mokslo, 1981.
- Voraginietis 2008 = Jokūbas Voraginietis. *Aukso legenda, arba šventųjų skaitiniai*, I. Vertė Veronika Gerliakienė, Sigitas Narbutas, Vaidilė Stalioraitytė ir Tomas Veteikis. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2008.
- VsLKPŽ = *Lietuvių kalbos palyginimų žodynas*. Sudarė Klementina Birutė Vosylytė. Vilnius: Mokslo, 1985.
- VsPŽ = Klementina Vosylytė. *Palyginimų žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.
- Zinkevičius 2008 = Zigmas Zinkevičius. *Lietuvių asmenvardžiai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2008.
- ZlČUS = *Čiulba ulba sakalas: Petro Zalansko tautosakos ir atsiminimų rinktinė*. Sudarė ir parengė Danutė Krištopaitė, Norbertas Vėlius. Vilnius: Vaga, 1983.
- Афанасьев 1995 I = Александр Николаевич Афанасьев. *Поэтические воззрения славян на природу: Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*, I. Москва: Современный писатель, 1995.
- ГмИВИАИ = Тамаз Валерианович Гамкрелидзе, Вячеслав Всеволодович Иванов. *Индоевропейский язык и индоевропейцы: Реконструкция и историко-типологический анализ праязыка и протокультуры*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, 1984.
- Гура 1997 = Александр Викторович Гура. *Символика животных в славянской народной традиции*. Москва: Индрик, 1997.
- ДальПРН = *Пословицы русского народа: Сборник В. И. Даля*. Москва: Русский язык Медиа, 2004 (1862).
- Журавлев 2005 = Анатолий Федорович Журавлев. *Язык и миф: Лингвистический комментарий к труду А.Н. Афанасьева «Поэтические воззрения славян на природу»*. Москва: Индрик, 2005.
- Иванов, Топоров 1965 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Славянские языковые моделирующие семиотические системы (Древний период)*. Москва: Наука, 1965.
- Иванов, Топоров 1970a = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. К реконструкции образа Велеса-Волоса как противника Громовержца (на основании вторичных источников). *Тезисы докладов IV Летней школы по вторичным моделирующим системам 17–24 августа 1970 г.* Тарту: Тартуский государственный университет, 1970.
- Иванов, Топоров 1970b = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. К семиотическому анализу мифа и ритуала (на белорусском материале). *Sign, Language, Culture*. Eds. A. J. Greimas, R. Jacobson et al. The Hague–Paris: Mouton, 1970.
- Иванов, Топоров 1974 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. *Исследования в области славянских древностей*. Москва: Наука, 1974.
- Иванов, Топоров 1975 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. Инвариант и трансформации в мифологических и фольклорных текстах. *Типологические исследования по фольклору: сборник статей памяти Владимира Яковлевича Проппа (1985–1970)*. Москва: Наука, 1975.
- Иванов, Топоров 1977 = Вячеслав Всеволодович Иванов, Владимир Николаевич Топоров. Структурно-типологический подход к семантической интерпретации произведений изобразительного искусства в диахроническом аспекте. *Труды по знаковым системам*,

- VIII. Тарту: Тартуский государственный университет, 1977.
- Левкиевская 2002 = Елена Евгеньевна Левкиевская. *Мифы русского народа*. Москва: Астрель–Аст, 2002.
- Мартынов 2004 = Виктор Владимирович Мартынов. *Язык в пространстве и времени: К проблеме глоттогенеза славян*. Москва: Едиториал УРСС, 2004.
- Матъе 1996 = Милица Эдвиновна Матъе. *Избранные труды по мифологии и идеологии Древнего Египта*. Москва: Восточная литература, 1996.
- МБ = *Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік*. Складальнікі: Ірына Клімковіч, Віктар Аўтушка; навуковыя рэдактары: Таццяна Валодзіна, Сяргей Санько. Мінск: Беларусь, 2011.
- МНМ I–II = *Мифы народов мира: Энциклопедия*, I–II. Главный редактор А. С. Токарев. Москва: Советская энциклопедия, 1980–1982.
- Мосс 2000 = Марсель Мосс. *Социальные функции священного*. Санкт-Петербург: Евразия, 2000.
- Откупщиков 2004 = Юрий Владимирович Откупщиков. *Древняя гидронимия в бассейне Оки. Балто-славянские исследования XVI*. Москва: Индрик, 2004, с. 83–114.
- Пропп 1998a = Владимир Яковлевич Пропп. *Собрание трудов: Морфология (волшебной) сказки* [с. 5–111]; *Исторические корни волшебной сказки* [с. 112–436]. Москва: Лабиринт, 1998.
- Пропп 1998b = Владимир Яковлевич Пропп. *Собрание трудов: Поэтика (фольклора)*. Москва: Лабиринт, 1998.
- Ручкина 1984 = Наталья Львовна Ручкина. *Греческие акритские песни о герое, убивающем дракона. Славянский и балканский фольклор: Этногенетическая общность и типологические параллели*. Москва: Наука, 1984.
- РФ = *Русский фольклор: Хрестоматия*. Составители: Т. В. Зуева, Б. П. Кирдан. Москва: Флинта–Наука, 2001.
- СД I, V = *Славянские древности: Этнолингвистический словарь*, I, V. Под редакцией Н. И. Толстого. Москва: Международные отношения, 1995, 2012.
- ТМТЮС = *Традиционное мировоззрение тюрков Южной Сибири: Пространство и время, вещный мир*. Э. Л. Львова, И. В. Октябрьская, А. М. Сагалаев, М. С. Усманова. Новосибирск: Наука, 1988.
- Топоров 1969 = Владимир Николаевич Топоров. *Из наблюдений над этимологией слов мифологического характера. Этимология 1967*. Москва: Наука, 1969.
- Топоров 1998 = Владимир Николаевич Топоров. *Предистория литературы у славян: опыт реконструкции (Введение к курсу истории славянских литератур)*. Москва: Российский государственный гуманитарный университет, 1998.
- ТопоровПЯ II = Владимир Николаевич Топоров. *Прусский язык: Словарь*, II: Е–Н. Москва: Наука, 1979.
- УкрРС = *Українсько-російський словник*. Укладачі Г. П. Іжакевич та інші. Київ: Наукова думка, 2004.
- Успенский 1982 = Борис Андреевич Успенский. *Филологические разыскания в области славянских древностей: Реликты язычества в восточнославянском культе Николая Мирликийского*. Москва: Изд-во Московского государственного университета, 1982.
- ФсЭСРЯ IV = Макс Фасмер. *Этимологический словарь русского языка*, IV. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева. Санкт-Петербург: Азбука, 1996.

ЧрИЭС II = Павел Яковлевич Черных. *Историко-этимологический словарь современного русского языка*, II. Москва: Русский язык, 1999.

Шейн 1887 = *Материалы для изучения быта и языка русского населения Северо-Западного края, собранные и приведенные в порядок П. В. Шейном*, том I, часть I. Санкт-Петербург, 1887.

ЭССЯ VIII = *Этимологический словарь славянских языков: Праславянский лексический фонд*, VIII. Под редакцией О. Н. Трубачева. Москва: Наука, 1981.

ST. GEORGE – “THE GOD OF SPRING” ORIGIN OF THE IMAGE OF ST. GEORGE AND ITS PLACE IN THE MYTHICAL MATRIX

Dainius RAZAUSKAS

The author has already published a series of articles on the opposition between coagulation and solution in mythology, a particular aspect of which is the contrast between stagnation (standing, stagnant, “dead” water) and flow (flowing, streaming, “living” water). This broad theme also pertains to mythical images of the spring, fount, stream obstructed or banked up by a stone or rock (the stone itself being an image of final coagulation, stagnation, stiffness) and, in its turn, of the overthrown, demolished, or split-apart rock and the stream launched out from (or below) it. In mythology, the obstruction is usually carried out and impersonated by the Devil, or the serpent-dragon, while the demolition is performed by its worst enemy, the Thunder-God. However, in actual texts, these mythical figures are often represented by various agents, such as animals, anthropomorphic beings, or humans. And the very image must not be interpreted literally — indeed, it is polysemantic and “abstract.” For instance, the obstructed and released flow can stand for wealth, and the serpent-dragon damming up water for a treasure-guarding dragon; or the flow released from the rock can stand for the livestock released from the cattle-shed, usually in spring, on St. George’s Day. That was just the content of the next-to-last article. In the last article, some other St. George’s Day customs and corresponding images are analysed in the mentioned context: those of opened earth, released sprouts, dew, the first plough, etc., and the primal meaning of the name George, scilicet “tiller, ploughman,” was indicated. The present article, completing a kind of cycle of articles on St. George’s day customs in regard to mythology, is concerned with the so-called “legend of St. George” about him defeating the dragon and its mythical origins in mythology and folklore. In this context, St. George finally surfaces as a Christian substitute for some “god of spring” connected with particular “spring mythology,” as indicated by the very English word *spring*, meaning “source, fount,” i.e., flowing water after the winter stagnation. The article ends by discussing phonetic contamination of the name of St. George in Slavic languages with the words of the roots *jar-* and *jur-*, which have vivid semantic associations with spring, and with the corresponding Lithuanian spring festivity and mythical personage representing spring, *Jorė*.

Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas
Antakalnio g. 6, LT-10308, Vilnius
E. paštas: dainius.razauskas@lnkc.lt